

LE MONDE *diplomatique*

MAGYAR KIADÁS

2013. június

Vissza a középkorba

SERGE HALIMI

Vajon kompatibilis-e az euró fennmaradására irányuló gazdaságpolitika a demokrácia alapelveivel és gyakorlatával? A görög állami televíziót a katonai diktatúra bukásának másnapján hozták létre. Az Európai Unió (EU) utasításait végrehajtó athéni kormány, parlamenti felhatalmazás nélkül a képernyők elsötétítése mellett döntött. Még mielőtt megszületett volna a görög igazságszolgáltatás határozata a kormányzati döntés felfüggesztéséről, a brüsszeli Bizottság emlékeztetett volna az Unió alapvető dokumentumának idevágó passzusaira, amelyek szerint „a tagállamokban az audiovizuális közszolgálat közvetlenül kapcsolódik a társadalom egészének demokratikus, szociális és kulturális igényeihez”. Ehelyett június 12-én inkább megtámogatta ezt a puccszerű döntést, amelyet „a görög gazdaság modernizációjához szükséges fajsúlyos erőfeszítések” részének minősített.

mindezt még nem kaparintottak meg maguknak. Csak azért, hogy megszabaduljanak a régóta gyűlölt állami szektor kétezernyolcszáz alkalmazottjától. Ezáltal lehetővé válik a trojka[2] által diktált munkahely-felszámolási célkitűzések megvalósítása abban az országban, amelyben a fiatalok 60 százalékának nincs munkája.

Ez a vad elszántság egybeesik az amerikai sajtóban megjelent bizalmas IMF jelentéssel, amely beismeri, hogy nyilvánvalóan kudarcot vallott a három év óta Görögországban alkalmazott politika. Talán kiderült, hogy túl optimista növekedési előrejelzéseket publikáltak? Nyilvánvalóan nem. Ha sikerül megfejtenünk a Wall Street Journal egy terjengős elemzését, akkor az derül ki, hogy az IMF beismerte: „a görög államadósság azonnali átütöztetése olcsóbb megoldás lett volna az európai adófizetők számára, mivel Athén a felvett kölcsönökből a magánhitelezőket teljes mértékben kielégítette. A görög adósság tehát nem csökkent, de az mostantól fogva nem a bankokat, valamint a spekulatív alapokat terheli, hanem inkább az IMF-t és az eurózána adófizetőit”. [3]

Így aztán a spekulánsok „megúszták”, s az Athénnek csillagászati kamatlábak mellett nyújtott kölcsönök kapcsán egy fillér veszteség sem érte őket. Érthető, hogy az európai adófizetők rovására és a spekulatív alapok javára végrehajtott briliáns manőver nagy tekintélyt kölcsönöz a „trojának”, annak érdekében, hogy még egy kicsit jobban megkeserítse a görög nép sorsát. Az állami televízió után jöhetnek egymás után vagy akár egyszerre a bezárásra váró állami kórházak, iskolák és egyetemek. És persze nem csak Görögországban. Ugyanis Európa csakis ezen az áron folytathatja a középkorba vezető diadalútját.

Fordította: Forgács András

[1] *La leçon de Nicosie* [[A nicosiai lecke](#)], *Le Monde diplomatique*, 2013. április.

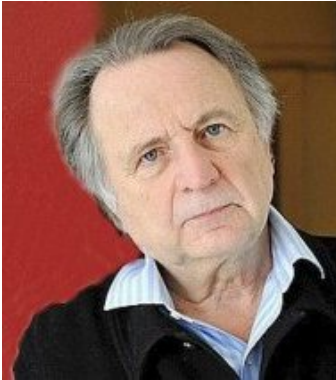
[2] *IMF Concedes It Made Mistakes in Greece* [*Az IMF beismeri, hogy hibázott Görögországban*], *The Wall Street Journal*, New York, június 5.

[3] A trojának hívják az Európai Unió (EU), a Nemzetközi Valutaalap (IMF) és az Európai Központi Bank (ECB) hármását.

Nyílt levél Hubert Védrine volt külügyminiszternek - Franciaország hagyja el a NATO-t!

Régis Debray

Francois Hollande államelnök megbízásából Hubert Vedrine, volt (szocialista) külügyminiszter mérleget készített Franciaország visszatéréséről az Észak-Atlanti Szerződés Szervezetébe (NATO). Megítélése szerint Sarkozy elnök 2009-es döntését nem érdemes megkérdőjelezni, mert az sem biztosítana nagyobb befolyást Franciaország számára. Régis Debray[i] nem ért egyet ezzel az értékeléssel.

Kedves Hubert,

Egy magadfajta – hogy merész oximoronnal[ii] éljünk – „gaulleianus-Mitterrand-hívő” véleménye, aki híres arról, hogy kedveli kipukkasztani az intellektuális lufikat, sokat nyom a latban. Így a François Hollande elnök által 2012-ben tőled rendelt, Franciaországnak a NATO-ba való visszatéréséről szóló jelentést illetően is biztosak lehetünk abban, hogy azt vitán felül álló tapasztalataid és felkészültséged birtokában írtad meg. A média érdektelensége éppen fordított arányban áll jelentésed tárgyának fontosságával, noha aligha lepődhetünk meg azon a viszonylagos diszkréción, amellyel a tanulmányt fogadták. A védelmi politikát illető problémák alig foglalkoztatják a közvéleményt, a Franciaország helyét a világban övező kérdések pedig kisebb visszhangot váltanak ki, mint Baby és Nepál, a lyoni állatkert tuberkulózisban szenvedő elefántjai. Kivéve persze, ha azért dagad a keblünk, mert egy Austerlitzcel felérő diadalt arattunk, mint épp mostanában, amikor is puskalövés és halottak nélkül hősiessen nyomultunk előre a mali sivatagban, és visszaszorítottuk a hegyekbe a gyűlöletes dzsihádisták kóborló bandáit.

A jelentésből magam is sokat tanultam, noha sok ponton megdöbbenett. Indirekt módon felmented Nicolas Sarkozyt az általa használt „igen, de” formulával, amiért visszatért az atlanti szövetség berkeibe. A visszatérést, melyet akkoriban te sem támogattál, ma már úgy ítéled meg, hogy több negatív következménnyel járna visszacsinálni, mint érvényben hagyni. Hiszen az Európai Unió belül senki nem követne minket. Franciaországnak így nem maradna más választása, mint egyértelműen és folyamatosan kezdeményezni, mert ha nem, akkor az ország lassan „normalizálna és banalizálna”. Éppen ez az a pont, ahol kedvem támadt újra felvenni veled egy 1981 májusában megszakadt dialógus fonalát – akkoriban még egymás melletti irodában dolgoztunk az Elysée-palotában[iii].

A piramis formájú rendszer egy olyan fórummá vált, amely nem sok mindent jelent, a különböző manőverekben bármelyik tagállam esélyessé válik, hogy érvényesítse akaratát, feltéve hogy elég hangosan hallatja a hangját. Röviden szólva, ez a meggyengült NATO már kevésbé szégyenletes társaság, mint annak idején volt. Távolról figyelve nem tűnt fel nekem, hogy ennyire meggyengült. Jelentősen kibővült. Míg 1949-ben tizenkét tagja volt, ma már huszonnyolccal számolhatunk, ami 910 millió lakost jelent: a pásztor megduplázta nyáját. A Szövetség valaha atlanti volt, ma már jelen van Irakban, az Öböl-országokban, Szomália partjainál, Közép-Ázsiában és Líbiában (ahol a légi csapásokat vállalta magára). Kezdetben katonai szervezet volt, ma inkább politikai és katonai intézmény. Valaha védekező jellegű volt, ma ellenség híján támadásba ment át. Az Egyesült Államok új *benign neglect* („édes nemtörődömség”) politikájának elemévé vált, amely a te szemedben is meg kellene hogy változtassa a jelentőségét. Washington figyelme az Atlantikumról a Csendes-óceán felé fordult, Peking pedig felváltotta Moszkvát a vetélytárs-partner szerepében. A teljes perspektíva változott meg. Innen a tipikus szerelmi háromszög helyzet: X szereti Y-t, aki viszont Z-be szerelmes. Európa ábrándos tekintetét Amerikára veti, aki viszont már rég Ázsia bájai felé fordult.

A régi világnak befellegződni látszik, mégsem tudunk tőle igazából búcsút venni, hiszen azért még némi figyelmet követel magának. Nekünk, franciáknak nem jut más, mint néhány tiszteletbeli vagy technikai jellegű poszt a norfolki (Egyesült Államok), vagy mons-i (Belgium) vezérkarokban, némi halvány remény, hogy nekünk is jut majd a hadiipari szerződésekből, kapunk talán száz állást a tisztjeink számára a különböző irodákban, valamint részt veszünk majd a burjánzó tanácskozásokon és összejöveteleken.

A transzatlanti kapcsolatoknak megvan a maguk dinamikája. Az amerikai hatalom hanyatlása a nemzetközi viszonyok rendszerében egyértelmű, de a mi visszazorulásunk még nagyobb lépésekkel halad előre. A NATO nem az ma, mint 1966-ban volt[iv]? Talán, de Franciaország sem ugyanaz már.

Honfitársaink éppen eléggé le vannak lombozódva ahhoz, hogy megkíméljük őket az akkor és a most közti összehasonlítástól Franciaország hatalmi helyzete, nemzetközi kisugárzása vagy éppen valódi függetlensége kérdésében (a múltban a „függetlenség” volt a visszatérő motívum, amit mára felváltott a „demokrácia”). Munkahelyek, közszolgáltatások, hadsereg, ipari termelés, frankofónia, a francia nyelvre lefordított szövegek mennyisége, nagy állami beruházások: a helyzet mindenki számára ismert, úgyhogy lépünk is

inkább tovább. Számokra lefordítva: a méret és mennyiség maradt mint volt, egy az öthöz. A dinamika és az életrealitás viszont csúnyán leromlott, és ott inkább már egy a tízhez arányt érünk csak el.

Egy normalizált és magába forduló, morcos nemzet

Az Egyesült Államok egy olyan nemzet, amely meg van győződve különlegességéről, ahol az iskolákban minden reggel felhúzzák a csillagos lobogót, ahol a zakók hajtókáján a nemzeti címer van kitűzve és ahol az elnök fennhangon kijelentheti, hogy a célja országa vezető szerepének helyreállítása a világban. Az ő nyelvét beszéli és kultúráját hordozza az információs forradalom, melyet az ő vállalataik hoztak létre és náluk dobog az új információs gazdasági rendszer szíve, ez az ország nem is éri be kevesebbel. Tény, hogy a sok latin-amerikai és ázsiai lakos miatt már egy poszteurópai országról beszélhetünk egy posztnyugati világrendszerben, ahol az Egyesült Államok már nem egyeduralgó, de a világ hadi kiadásainak a felét birtokolva minden oka megvan arra, hogy kihúzza magát. És hogy megvalósítsa az új stratégiáját: *leading from behind* (irányítani a háttérből).

Ezzel szemben Franciaország egy normalizált és magába forduló morcos ország, ahol a szép oromzat – Állam, Köztársaság, Igazságszolgáltatás, Hadsereg, Egyetem, Iskolák – mögött kongó üresség honol, mint azokban a régi elhagyatott házakban, amelyekből nem őrünk meg mást, mint a homlokzatot. Ahol a liberális dereguláció, a szabályzási rendszer lebontása szétrombolta azt a közhatalmat, mely az erőnköt adta. Ahol az elnök vörös szőnyeget gördít a Google vezérigazgatója elé – aki csak egy magáncéget képvisel –, és akit valaha legfeljebb egy államtitkár fogadott volna. Meghökkenő *diminutio capitis*[v]. A filmgyártásunkat szerencsésen megmentettük, de a többit, az állam közhatalmi funkcióit...

Ha egy francia 1963-ban[vi] baloldali volt, reménykedett a dicsőséges holnapokban, ha jobboldali, akkor volt némi igaza, ha büszke volt az európai egységfolyamatra – ráadásul álltak még a kultúrházak és volt az atombombánk. Korunk franciája azonban nem hisz már senkiben és semmiben, meakulpázik és legalább annyira fél a szomszédjától, mint saját magától. Jövője nyugtalanítja, múltját szégyelli. Rosszkedvű lenne egy átlagos francia? Valójában épp az lenne a meglepő, ha nem lenne rosszkedvű. Igazi csoda, hogy nem került még sor kollektív öngyilkosságra.

Képesek vagyunk-e még önállóan gondolkodni és előrelátó terveket kovácsolni? Hiszen ez nélkülözhetetlen lenne. De amikor a védelmi miniszterünk nemrég azt jelentette ki a mali beavatkozás igazolásaként, hogy itt a „*nemzetközi terrorizmus elleni háborúról van szó*”, ami akkora abszurditás, hogy már az Atlanti-óceán túlsópartján sincs divatban, akkor nem marad más hátra, mint megállapítani, hogy egyértelműek a nagyon előrehaladott leépülés tünetei. A „terrorizmus” (mint cselekvési mód) mindent magába olvasztó fogalmába sűríteni a szalafista vahabítákat, akiket üldözünk Maliban, körüludvarolunk Szaúd-Arábiában és segítünk Szíriában, azt a kérdést veti fel, hogy ha mindenütt ott nyüzsgünk, akkor lassan nem válunk-e a mindent elborító idiotizmus áldozataivá.

A kihívás, amelyről te beszélsz – azaz hogy belülről cselekedjünk a NATO-ban – azt jelentené, hogy ehhez megvan a kellő kapacitásunk és akaratunk is.

1. Ahhoz, hogy képesek legyünk helyesen felmérni, majd kezdeményezni és valóban befolyásolni, elsősorban anyagi eszközökre és komoly, versenyképes agytrösztökre van szükség. Ehhez pedig olyan eredeti gondolkodók és elemzések kellenek, akik nem egyszerűen átveszik és helyi szószal öntik le a washingtoni Center for Strategic and International Studies (CSIS) vagy a londoni International Institute for Strategic Studies (IISS) állásfoglalásait. Hová tűntek az ilyen magas színvonalon alkotni képes szakembereink? Mint a francia nukleáris stratégiát kidolgozó mesterek, mint Charles Ailleret, André Beaufre, Pierre Marie Gallois, vagy Lucien Poirier tábornokok? Ezek a független stratégiák, ha élnek még, szemmel láthatóan egyre nehezebben tudnak hallatni magukról.

2. Szükség van szilárd akaratra is. Létrejöhet mindez az általános nemtörődömségből is, melynek nem csak rossz oldalai vannak. Ez tette lehetővé Pierre Mendès-France és követői számára, hogy 1954-től elindítsák, és fű alatt létrehozzák a francia atomfegyverhez vezető programot. Manapság azonban a véleménydemokrácia mindent elsőpró korában, baloldalon és jobboldalon egyaránt a politikusok olyan barométerekként viselkednek, melyek érzékenyebbek az átlagnál az éghajlat, azaz a közvélemény ingadozásaira. Igen nehézkes úgy kormányozni, ha a legfrissebb közvéleménykutatás az iránytűnk, és a következő választások jelölik ki, hogy merre is akarunk elindulni. Megverekszünk elszigetelt, állam nélküli koldusokkal a sivatagban, hogy aztán az elnökünk (és Georges Pompidou óta minden elnök imádja ezt) a lelkes tömeggel éljeneztesse magát: a népszerűségi mutatók persze egy ilyen mutató után újra az egekbe emelkednek. Kihívást intézni azonban a világ első számú gazdasági, pénzügyi, katonai és médiahatalma ellen valóban komoly bátorságot kívánna, amely nem éppen politikusaink sajátja. A hit a jogokban és az emberek jóságában ritkán vezet az erényhez (*virtù*), hanem inkább oda, hogy feltétel nélkül behódolunk az erősebbnek.

Napjaink szocialistái éppúgy ragaszkodnak az amerikai külügyminisztérium iránymutatásaihoz, mint 1936-os elődeik a britéhez. A meghunyászkodóknak mindig nehéz az életük. A Wikileaks dokumentumaiból tudjuk, hogy a jelenlegi pénzügyminiszter, Pierre Moscovici, aki akkoriban a Szocialista Párt (PS) nemzetközi kapcsolataiért volt felelős, a második iraki háború kirobbanása után szinte azonnal meglátogatta a NATO képviselőit, pártja feltétlen jószándékáról biztosította az Egyesült Államokat, illetve arra esküdözött, hogy ha megnyerik a választásokat, nem fognak úgy viselkedni, mint Jacques Chirac. Michel Rocard 2005. október 24-én fejezte ki a párizsi amerikai nagykövet előtt dühét Dominique de Villepinnek az Egyesült Nemzetek Szervezetében (ENSZ) mondott beszéde miatt, és nem rejtette véka alá, hogy ha ő lenne az elnök, ő bizony csöndben maradt volna[vii]. Azt kérni a volt „amerikai baloldaltól”[viii], hogy lerázza magáról az amerikai barát hagyományát – elég reménytelen vállalkozás. 1813-ban Napóleon sem számított arra, hogy száz[ix] katonái újra az ő oldalán fognak csatába indulni.

Franciaország „felidegesíti a világot”

Szocialista barátaink génjei között találunk egy gyarmatosító gént és egy atlantista gént is. Senki sem tökéletes. A genetikától persze még meg lehetne szabadulni, de a saját generációnktól, melyet meghatároznak a közös értékek és a közösen kiállt erőpróbák? François Mitterrand-nak, Gaston Defferre-nek, Pierre Joxe-nak és Jean-Pierre Chevènement-nak a közös megélt tapasztalata a háború és az ellenállás volt majd pedig az algériai háború. Az ún. Amgot[x], Robert Murphy Vichyben[xi], Franklin Delano Roosevelt gáncsoskodásai voltak még a fejekben, a partraszállás és az 1944-es felszabadítók mellett. A mostani generációnak rövid az emlékezete és nem élt még meg igazán komoly emberpróbáló időket. Burokban nőtt fel, ahhoz van szoktatva, hogy a zebrán kell átkelni. És meg van arról győződve, hogy mindig és minden körülmények között szimpatikusnak kell maradni. Pedig, akik tényleg szétfeszítik a régi kereteket, sosem szimpatikusak. Minden alkalommal, amikor Franciaország „felidegesítette a világot”, ellenségévé tett mindenkit, aki számít a hazában: a nagytökéseket, a nagyvállalatokat és a sajtóbirodalmat.

Az erőteljes újrakezdés, melyet te fontosnak tartanál, feltételezi, hogy képesek legyünk elviselni az államapparátus és a mára kialakult szokások radikális változását és az ezzel járó feszültséget. Elő kellene segíteni a non-konformisták felbukkanását és megerősödését – akiket vagy örülteknek, sőt áruolóknak és hitszegőknek neveznek majd (hiszen az új „örkutyák”[xii] teljesen beépültek az elit közé és egyáltalán nem toleránsak). Egy ilyen változás nem illik össze azzal a „ne szólj szám, nem fáj fejem” mentalitással, amely ma ezekben a körökben uralkodik, ahol mindenki, aki csak semleges Amerikával szemben, azonnal „Amerika-ellenessé” válik. Annál is inkább így van ez, mert „az amerikaiak számára már az is felér egy sértéssel, ha nem fogadjuk el, hogy a szatellit-államuk leszünk” (ahogy még de Gaulle mondta). Persze a valós erőviszonyokat elfedik a barátságok, a keresztnéven szólítás, a tegeződés és a háta lapogatása.

„Tisztázzuk, ahogy mondd, a viszonyunkat a katonai szövetséggel?” Így van, és aki helyesen gondolkodik, az pontosan fejezi ki magát. Te így teszel, ezért tényekkel és számokkal támasztod alá az érvelésed. De vigyázni kell, mert ebben a témában elkerülhetetlenül a brüsszeli és atlantista „szakértők” minden ellentmondást elkenni és elfedni akaró kifejezéseit kell használnunk. Például integrált parancsnokságról beszélünk, a valóságban pedig a leader, a vezető integrálja a többiekét, de magának fenntartja a teljes szabadságot. Az integráció távolról sem kölcsönös. Így az Egyesült Államoknak joga van kémkedni (és megvesztegetni, információt visszatartani, lehallgatni, dezinformálni) szövetségesei után, akik ezt maguk számára megtiltották. Az amerikai katonák és tisztek nem kötelesek számot adni tevékenységükről a nemzetközi bíróságok előtt, míg szövetségeseik az ítélőszékek elé idézhetőek. A mi légitársaságainknak kötelező az utasokról minden információt átadni az amerikai hatóságoknak, a kölcsönösséget viszont teljesen elképzelhetetlennek tartanák.

A sztereotip kifejezéseket tehát először is le kellene fordítani és megadni a valódi jelentésüket. „Részt venni a közös erőfeszítésekben”: finanszírozni olyan beavatkozásokat és akciókat, amelyeket nem mi döntöttünk el. „Felszámolni a felesleges párhuzamosságokat a hadifelszerelés területén”: európaiak, vásároljátok meg a mi fegyvereinket és felszereléseinket, ne tervezetek sajátot, hiszen mi vagyunk azok, akik meghatározzák a szabványokat. „Jobban osszuk meg a terheket”: finanszírozzátok a kommunikációs és ellenőrző rendszereket, melyeket a központban találtak ki és gyártottak le. „Az Európai Unió stratégiai partner és egyedülálló szerepet tölt be az amerikai kormány szemében” – noha az európai majdnem-hatalom nem partnere, hanem kliense és eszköze a nagyon is valóságos nagyhatalomnak. Csak egy és nem két szolgálati út és parancsnokolási rend van a NATO-ban: amerikai az Európai Szövetséges Fegyveres Erők Főparancsnoka (SACEUR) és amerikai a stratégiai tervezéssel megbízott elemzőcsoport vezetője is, Madeleine Albright, a volt külügyminiszter.

Ez a nyálás újbeszéd méltatlan a francia diplomáciához, mely Chateaubriand-tól Romain Gary-ig híres volt az irodalom iránti érzékről, az egyenes beszédéről és arról a művészetéről, hogy ki tudta mondani a fehérről, hogy fehér, a feketéről pedig hogy fekete. A határon túli akciókban az első feladat mindig a megfelelő szavak megtalálása. Harcba hívó kifejezés. Egyenes beszéd. De Gaulle és Mitterrand mesterei voltak ennek: te az utóbbit közlelő is ismerted. Az előbbi pedig nem nyilvánosan már 1965-től a NATO-t a protektorátussal, a hegemoniával, a gyámsággal és az alávetettséggel azonosította. „Szövetséges, de el nem kötelezett” – ez elsősorban azt jelentette, hogy megtalálta a saját nyelvét, viszonyítási pontjait és értékeit. A „biztonság”, melyet azonosítottak a „védelemmel” miközben mindez egybeforrt azzal az akarattal, hogy uralkodjon az egész világ felett – ennek egyébként régi, teológiai gyökerei vannak –, sérti a mi világi és köztársasági gondolkodásunkat. A kormányra került baloldalnak miért kellene támogatnia azt, amit ellenzékben még elvetett?

A magam részéről osztom Gabriel Robin nagykövet (francia állandó képviselő volt a NATO- és az Atlanti Tanács mellett 1987 és 1993 között) megfigyelését, mely így szól: „A NATO minden szinten mérgezi a nemzetközi viszonyokat. Megnehezíti a közös Európa felépítését, komplikálja a viszonyokat az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezettel (OSCE) – de nem is ez a legfontosabb. Bonyolítja a kapcsolatokat Oroszországgal, ami szintén nem könnyen negligálható tény. A nemzetközi rendszer működését is csak nehezíti, mert a NATO azzal, hogy nem hajlandó aláírni az erő alkalmazásának jogáról való lemondást előíró szerződést, egyszerűen nem konform a nemzetközi joggal. Az erő alkalmazásáról való lemondás lehetetlen a NATO számára, hiszen éppen azért hozták létre, hogy erőt alkalmazzon, amikor jónak tartja. Mellesleg nem is tartózkodott ettől sosem, akár az ENSZ Biztonsági Tanácsának jóváhagyása nélkül sem. Ezekből következően nem igazán látom, hogy egy olyan ország, mint Franciaország, mit remélhetne egy ilyen haszontalan és ártalmas szervezettől, mint a NATO, hacsak nem a megszüntetését.”[xiii]

Haszontalan, mert idejétmúlt. Manapság, amikor minden nagy ország a saját érdekei szerint cselekszik (jól mutatják ezt például a klíma-konferenciák), amikor újra előtérbe kerülnek a vallási és kulturális sajátosságok, ott a jövő nem azt kívánja tőlünk, hogy beálljunk a sorba a többiekkel. Napjainkban az ideiglenes, pillanatnyi koalíciók korát, a bilaterális együttműködések, a gyakorlatias megegyezések idejét éljük, nem egy kétpólusú világot. A NATO egy letűnt kor utolsó túlélője. Az államok közti klasszikus háborúk lassan eltűnnek és átadják a helyüket a kevésbé konvencionális konfliktusoknak, ahol nincs sem hadüzenet, sem jól látható frontvonal. Most, amikor a Dél országai (Brazília, Dél-Afrika, Argentína, Kína, India) kiszabadulnak Észak intellektuális és stratégiai uralma alól, mi akkor akarunk hátat fordítani a világ fejlődésének?

És miért káros a NATO? Mert a felelőségek elkenésével és a cselekvési vágy elaltatásával jár együtt. Három tekintetben is ártalmas ezen a téren. Egyrészt ártalmas az ENSZ- és a nemzetközi jog számára, melyet a NATO vagy a saját javára forgat ki, vagy egyszerűen megkerül és nem vesz tudomást a Biztonsági Tanács határozatairól. Másrészt ártalmas Franciaország számára, hiszen elveszítjük az oly nehezen kiharcolt komparatív előnyeinket, arra kényszerít, hogy ellenségünknek tekintsünk – mindenféle automatikus rendszereken keresztül – olyanokat, akik a valóságban nem a mi ellenségeink, csökkentik a szabadságunkat, hiszen nem engedi meg, hogy külső vétó nélkül bárkivel szóba álljunk, akivel jónak látjuk, és végül: csökkentik a felénk még mindig meglevő szimpátiát a Dél országokban. Büszkék vagyunk arra, hogy sikerült megőriznünk saját nukleáris elrettentő erőnket. De a ballisztikus rakétavédelmi rendszer kiépítése végeredményben marginalizálni fogja a mi nukleáris doktrínánkat, melyhez nekünk megvannak az eszközeink és a szaktudásunk is. Kivéve, persze, ha sikerül meggyőzni minket arról, hogy Párizsban, Londonban és Berlinben az Iránból vagy Észak-Koreából érkező szörnyű veszélyekkel kell szembenéznünk...

Káros végezetül minden olyan tervnek, amely Európából valódi nagyhatalmat akarna létrehozni, hiszen a NATO megléte a „búcsú a fegyverektől” jelenti, a védelmi költségvetések csökkentését és a jövőkép beszűkülését. Ha Európa saját maga akarja megválasztani sorsát, akkor más utat kell választania, nem azt, amely állandósítja a *dominium*-léte – egy független állam külpolitikája és katonai védelme nem függhet egy külföldi fővárostól. Könnyen beláthatjuk, hogy ez megfelel Közép-Európa és a Balkán országainak (ők a mi Kelet-Amerikánk), akik úgy gondolják, hogy két nagy testvér közül mindig jobb a távolabbat választani, és persze nem kívánnak egyedül maradni Oroszországgal szemben. Miért kéne úgy tennünk, mintha elfelejtettük volna, hogy minden országnak megvan a maga földrajzi helyzetéből következő politikája, és a miénk nem feltétlenül azonos barátainkéval?

Visszatérni a NATO soraiba, hogy életet leheljünk az európai védelmi politikába, az előző korszak nagy elképzelésébe, a kor négyesítésére irányuló különös vágyról tanúskodik. Tíz európaiból kilencnek a legfontosabb stratégiai elképzelése a stratégia hiánya: nincs is erre pénzünk, meg amúgy is féltjük a bőrünket (amit már sokszor vittünk vásárra). Innen ered az a szélhámosság, amit „a NATO európai pillérének” vagy „a NATO-n belüli európai főparancsnokságnak” neveznek. Nagy Britannia, az egyetlen ország, amelynek valós lehetősége van, hogy védelmi megállapodásokat kössön Franciaországgal, minden ilyen egyezményt Washington előzetes jóváhagyásához köt. Mellesleg éppen most mondták fel egy közös anyahajó építésének tervét. Az Atlanti Szövetség nem oldja meg az Európai Unió (így a „közös biztonsági és védelmi politika”) gyengeségeit, hanem fenntartja és fokozza azt. A mi fiatal, briliáns diplomataink, mintegy „Godot-ra várva”, a gazdagon dotált és jól fizető „európai diplomáciai szolgálatba” igyekeznek, ahol azonban igazi emberfeletti munka várja őket: biztosítani kellene egy olyan Uniónak a közös külpolitikai cselekvését, ahol nincs közös állásfoglalás, nincs közös hadsereg, de közös célok, sőt ideálok sincsenek. Mindezt ráadásul egy nem létező egység égisze alatt.

Franciaország „nemzetközi kisugárzását” más szóval „befolyását” érintő szavaid valójában a IV. Köztársaság korát idézik fel: „*aki parasztnak állt egy sakkasztalán, gyűlöli elismerni, hogy ő csak egy paraszt*” (hogy ismét de Gaulle-t idézzem). Azt hangoztatják, hogy van befolyásuk annak érdekében, hogy esetleg a jövőben valóban legyen. Valódi hatást kívánni, miközben nincs semmi ráhatásunk a hatást kiváltó okokra – a mágikus vágyálmok tipikus formája vagy esetleg egy igazi varázslat! Befolyással rendelkezni azt jelenti, hogy súlyod van a döntések meghozatalában. Mikor volt nekünk súlyunk az amerikai döntések meghozatalában? Nem tudok arról, hogy Barack Obama valaha is konzultált volna a mi nagyon befolyásos nemzeti szerveinkkel, mielőtt taktikai vagy stratégiai döntéseket hozott volna Afganisztánt illetően, ahol egyébként nekünk nincs is semmi keresnivalónk. Ő dönt, mi végrehajtjuk. A stréber tanuló szerepét logikusan Nagy-Britannia tölti be, míg Németországé, annak ellenére, hogy nincs állandó képviselője a Biztonsági

Tanácsban, a második hely a rangsorban, mi pedig a harmadik helyen büszkélkedünk az első számú szövetségünk szemében (épp így van ez Afganisztánban is, ahova Franciaország a negyedik legnagyobb kontingenst küldte). Ilyen feltételek között arról beszélni, hogy „első vonalbeli befolyásra törekszünk a Szövetség berkein belül”, egy kiskakas kukorékolására emlékeztet a szemétdombon.

Persze joggal mondhatnád, hogy régóta csúszunk lefelé a lejtőn, és Nicolas Sarkozy nem tett mást, mint egyszerűen pontot tett egy folyamat végére, amely már elődei alatt elkezdődött. Ez igaz, azonban ő volt az, aki megzenésítette, sőt áthangszerezte a vereséget és így a küzdelem feladása átváltozott az új ideológia dicsőítésévé: „*ezzel a döntéssel újra csatlakozunk a nyugati nemzetek családjához*”. Nem manapság fordul elő először, hogy egy versengések által uralt, vagy éppen elnyomáson alapuló rendszert családdá maszkíroznak. Régi misztifikáció ez már, amelyről eddig úgy gondoltunk, hogy fenntartanak a „szocialista országok nagy családja” kifejezés számára. Noha alapvető fontosságú, hogy családból több is van: természetes és választott, éppen azért, hogy megfelelően kompenzálják egymást. Érzelmileg én a frankofónok családjához tartozom, és sokkal közelebb érzek magamhoz egy algériait, egy marokkóit, egy vietnámit, vagy éppen egy malgast[xiv], mint egy albánt, egy dánt, vagy egy törököt (hogy éppen három NATO-tagállam polgárát említsem). Kulturálisan a latin népek családjába tartozom, azaz a Mediterráneuméba és Dél-Amerikáéba. Filozófiailag pedig az emberi nem nagy családjához. Miért kéne bezárnom magamat ezek közül valamelyikbe, a többi ellenében? Miért kéne kivenni a naftalinból az ultrakonzervatív nézetrendszerek (Oswald Spengler, Henri Massis, Maurice Bardèche, azaz az Occident gonosztevői[xv]) kedvenc kifejezését, amely egyébként nem is szerepel az Észak-Atlanti Szövetség 1949-es alapító szerződésében, de Gaulle például szinte sohasem használta és nem emlékszem, hogy a „nyugati nemzetek” kifejezés valaha is elhagyta volna Mitterand ajkát.

Ha a „Nyugat” a világ szemében egyet kell jelentsen az Amerikai Birodalommal, akkor több gyűlölettel fogunk találkozni, mint szeretettel, és többen fogják megkérdőjelezni, mint becsülni és elismerni. Éppen Franciaország feladata kell legyen, hogy életet leheljen egy olyan új Nyugat-fogalomba, amely más képet sugároz magáról, mint Guantanamo, a falvak felett repülő drónokat, a halálbüntetést, vagy éppen a hatalmi arroganciát. Ha erről az álláspontunkról lemondunk, akkor egyszerre kompromittáljuk a Nyugat jövőjét és szégyenítjük meg a múltját. Röviden: alaposan elrontottuk az irányt.

De végül is tényleg: minek egyáltalán nagyban játszani? Végül is nagyon jól is elsülhet, hogy a valaha volt „nagy nemzetből” egy „szép provincia” lett – hiszen e felé haladunk (és főleg egy pillantást se vessünk Québec sorsára, ahol a függés és kiszolgáltatottság nem kellemes példájával szembesülnénk). Talán végülis eljutunk a boldogulásunkhoz és a prosperitásunkhoz. Mire fel panaszkodunk mi annyira? Fegyverrel a kézben beavatkozni a volt Szudán – ma Mali – területén, valódi európai hozzájárulás nélkül, amerikai technikai segítséggel (akiknek a katonai megfigyelő műholdjai, szemben a miénkkel, nem azonosíthatóak az internet segítségével) egy igen közepes méretű (a bolygó lakosságának egy százalékát, bruttó össztermékének pedig három százalékát jelentő) ország számára nem elég, hogy kiélje nemzeti büszkeségét? Mit kívánnánk többet azon kívül persze, hogy csapataink minél előbb hazatérjenek, mielőtt betemeti őket a homok?

Nem teszek úgy mintha nem érteném, hogy Raymond Aron tanítványa, a „nukleáris ütőerő” volt irányítója, az euro-atlanti iskola lelkes követője számára nagyon is nemes gesztusnak számíthat odaállni Amerika – régi szövetségünk – mellé, épp amikor annak a legrosszabbul mennek a dolgai. Az 1917-es és 1944-es segítséget megháláló és törlesztő gesztus persze nagyon is tetszhet a tévén és John Wayne-en felnőtt gyermekeknek, akik aztán büszkén szaladgálnak NYPD-pólóban Manhattan utcáin[xvi].

Végül is ha (a Hegel-i filozófiával eltelve) kicsit távolabbról nézzük a dolgokat, akkor nem lehetetlen, hogy az élet- és a gondolkodási módok amerikanizációja (ami valódi úthengerként söpri el az előtte álló akadályokat, és ebben még a NATO-ra sincs feltétlenül szüksége) nem más, mint a kereszténységgel elindult individualizációs folyamat egyik állomása. Ez tehát azt jelentené, hogy az élet egyre szelídebben zajlik, ami persze jó hír a különböző kisebbségek és legkülönbözőbb (szexuális, vallási, etnikai és kulturális) kirekesztett csoportok számára. Egy újabb lépés a civilizáció folyamatában, a barbártól a kifinomultig, a szűkösségtől a jólétig, a csoporttól az egyénig – mindez megéri azt, hogy kicsit visszább vegyünk a hiúságunkból. Nem lenne jobb azt a kevéskét, ami még megmaradt a hősi nemzeti történetünkben, minél előbb eltemetni, hogy inkább éljünk boldogan a XXI. században, mint hogy folytassuk a XIX. századot?

Verdun, Sztálingrád, Hirosima... Algír, Hanoi, Caracas... Halottak milliói, kimondhatatlan szenvedések sokasága – végeredményben miért? Néha arra gondolok, hogy a közösség sorsát illető érdektelenségünk, a magánéletbe való visszahúzódásunk, a színpadról való lassú levonulásunk talán nem csak egyszerűen megkönnyebbült fellélegzés, hanem valójában a Saint-Just-i híres jóslat beteljesedése, miszerint „*a boldogság új eszme Európában*”? Ebből következően bizony lehet, hogy több értelme van és nemesebb ügy harcolni a levegő minőségéért, a meleg és a heterók közti egyenlő jogokért, a zöld környezet megőrzéséért, a rák gyógyszerének megtalálásért, mint ostobaságokat kiabálva verni a tam-tam dobot a politika arnszínházában.

A férfiasság előnyeit és rettenetét is

Mars után Vénusz jönne? De vajon Vénusz magasabb rendű-e, mint Mars? Végeredményben, ha valóban a nők lennének az emberiség jövője[xvii], akkor az értékek és az erkölcsök „elnőiesedése”, amely napjaink Európáját jellemzi majd a holnap történései számára, nagyon is jó hír. Túl a női kvótán és más feminista előrelépéseken, ide sorolom még, hogy már nem kötelező továbbvinni az apai családnevet, hogy dicsőségesebbé vált a humanitárius segítség, mint a katonai győzelem, hogy a győztes helyett az áldozattal érzünk

együtt, hogy a társadalmat is gyógyítani és tervezni akarjuk, hogy a *care*, a gondoskodás szerepe lassan kezd elismertté válni. A sarló és kalapács helyett jöjjön a sebtapasz és a sebész fogója.

„*Nem az iskolával, nem is a sporttal van problémánk, hanem a szeretettel.*” – emígyen szólott, ha nem is Zarathustra, de Nicolas Sarkozy, az államfő, Montpellier-ben, 2007. május 3-án. Nietzsche felülvoltott volna fájaldalmában ezt halva, de Ibn Khaldún megbökte volna elnökünk vállát. Tudod, hogy az éles eszű arab filozófus (1332-1406) a „*Beszédek az egyetemes történelemről*” nevezetű munkájában írta le azt a megfigyelését, hogy az államok akkor születnek meg, amikor a férfias erények uralomra jutnak, és elenyészésükkel az államra is hasonló sors vár. A puritán beduin gondolkodó persze politikailag messze nem korrekt, de mindez érdekes megfigyelés azért a civilizációk rendszerbe szerveződéséről. „Ahogy a hernyó szövö a selymet, majd elpusztul, belegabalyodva a saját hálójába...”

Egy Ibn Khaldún talán üdvözlőné az Egyesült Államok erőfeszítéseit, amellyel fékezni kívánja ezt a folyamatot és elodázni a véget. Ahogy technológiája és a róla sugárzott kép révén egyre szélesebb körben terjeszti a hiperindividualizáció és az egyéni boldogulás örömeit, úgy őrzi meg magának a férfiasság előnyeit és rettenetét is: a fegyverek kultusza, a palagáz, a katonai költségvetés elképesztő összege, az iskolai mézárások, a felfokozott patriotizmus. Otthon a férfiuralom és a nemzeti önállóság feltételen tisztelet, de támogatják mindenhol máshol azt, amit az életünk és értékeink feminizációjának nevezhetünk. Nekik fúrótorony, nekünk szélkerék. Ebből ered, hogy ma Európa környezettudatosabb, békeszeretőbb és paradox módon kevésbé hagyományörző, mint maga Amerika. Amíg a mi irodalmunk és filmművészetünk az intimitást szereti, az övék a nagy társadalmi és történeti freskókat. Steven Spielberg most emelt szobrot Lincolnnak, a CIA könnyeket csalt a szemünkbe az ügynökeivel az *Argo* révén. Az *OSS-117*-en Jean Dujardinnal viszont szintén sírunk – de a nevetéstől.

Végezetül röviden: ha a probléma Hegel és a megoldás Buddha, akkor az eddigi megjegyzéseim mit sem érnek. Mindezt én sem zárom ki eredendően: de ez egy másik vita tárgya lehetne. Addig is, őszintén örülök, hogy a Köztársaság számíthat továbbra is szolgálataidra, és persze magamat illetően is elmondhatom, hogy mint elkötelezett szemlélőnek, jólesett visszatérni tanulmányaimhoz. Még ha nincs is különösebb aktualitása, akkor is kellemes időtöltés.

De hát mindenki úgy védekezik, ahogy tud.

Barátsággal üdvözöllek – Régis Debray

Fordította: Balázs Gábor

[i] Régis Debray, elkötelezett francia értelmiségi, aki 1967-ben Che Guevara oldalán harcolt Bolíviában (a szerkesztő megjegyzése).

[ii] “Az oximoron olyan retorikai eszköz, amely egymás mellé helyez két ellentétes jelentésű fogalmat – a költészetben ez lehetőséget teremt a kimondhatatlan érzékeltetésére, a kifejezhetetlen kifejezésére. A technokraták számára az oximoron főleg arra szolgál, hogy az üres látszatot valamiféle fényes értelemmel bíró dolognak tüntessék fel.” – Pápai óda a jó gazdaságról, <http://www.magyardiplo.hu/2010-augusztus/240-papai-oda-a-jo-gazdasagrol> *Le Monde diplomatique*, 2010. augusztus (a szerkesztő megjegyzése).

[iii] Régis Debray 1981-ben Francois Mitterrand elnök mellett a nemzetközi kapcsolatokért volt felelős. Ugyanebben az évben nevezték ki Hubert Védrine-t az Elysée-palota diplomáciai osztályának tanácsadójává (a szerkesztő megjegyzése).

[iv] Franciaország 1966-ban jelentette be kilépését a NATO integrált parancsnokságából.

[v] A római jogi kifejezés azt jelenti, hogy valakinek csökkentik a polgári jogait. Ez kiterjedhet egészen a szabadsága, vagy az állampolgársága elvesztéséig.

[vi] De Gaulle tábornok 1963-ban lépett fel Nagy-Britannia tagsága ellen az Európai Gazdasági Közösségben (EGK), mert az országot túl közelinek vélte az Egyesült Államok politikájához (amellyel szemben a francia elnök hangsúlyozta a francia nukleáris védelem autonómiáját).

[vii] *Le Monde*, 2010. december 2.

[viii] „Amerikai baloldalnak” nevezték (főként ellenségei) az ún. második baloldalt a hetvenes években, melynek Michel Rocard volt az emblemikus alakja. Az „első baloldal” volt a PS domináns, „jakobinus”, államelvű, erősen nacionalista szárnya, a „második baloldal” liberálisabb volt, piacbarátabb, a hagyományos centralizált állam-modellt ellenző és persze jóval inkább atlantista (innen a gúnynev is). (A fordító megjegyzése).

[ix] 1813-ban a lipcsei csata vagy a népek csatája alkalmával a szász szövetségesek, amikor látták, hogy Napóleon menthetetlenül veszésre áll, váratlanul és bejelentés nélkül átálltak az ellenfél oldalára. Ezután a „szászok” az áruló szinonimája volt a francia nyelvben (a fordító megjegyzése).

[x] Allied Military Gouvernement of Occupied Territories (Amgot): az elfoglalt területek katonai kormányzata, a második világháború alatt a felszabadított területek igazgatására hozták létre, amerikai és brit tisztek irányították.

[xi] A Vichy-rendszer (1940-44) melletti amerikai megbízott.

[xii] Őrkutyák, *chiens de garde*. Lényegében ezzel a jelzővel illetik az uralkodó osztállyal egybeforrott, az ő nézeteiket, érdekeiket képviselő sajtómunkásokat, illetve persze magát a médiarendszert. A kifejezés Paul Nizan legendás művéből ered, aki a harmincas évek elejének sajtóviszonyairól írt esszéjének adta ezt a címet (*Les Chiens de garde*, Rieder, Paris, 1932.). A kilencvenes években Serge Halimi aktualizálta a természetesen továbbra is létező jelenség leírását (*Les nouveaux chiens de garde*, Raison d'Agir, Paris, 1997), a könyv hamar bestsellerré vált olyannyira, hogy 2012-ben film is készült belőle (a fordító megjegyzése).

[xiii] Elhangzott a Res publica alapítvány által szervezett konferencián – Európai Biztonság: NATO, OSCE és biztonsági paktum címmel – 2009. március 30.

[xiv] A madagaszkáriak francia neve.

[xv] Az említés sorrendjében: német filozófus, a *Nyugat alkonya* (1918) című mű szerzője, mely a német „konzervatív forradalom” egyik alapműve; francia esszéista és kritikus, aki támogatta a Vichy-rezsimet; francia író, aki támogatta az együttműködést a nációkkal és ellenezte az ellenállást, melyet „illegálisnak” tartott; francia szélsőjobboldali szervezet, olyan tagokkal, mint Patrick Devedjian, Gérard Longuet, Alain Madelin és Hervé Novelli. A szervezet ma is aktív, tagjai többnyire a nagy jobboldali párthoz, az UMP-hez tartozó politikusok, volt miniszterek (a fordító megjegyzése).

[xvi] Utalás Nicolas Sarkozyre, aki közvetlenül megválasztása után, első amerikai útján ment el kocogni Ray Ban-napszemüvegben, NYPD-pólóban stb. Az eset annak idején nagy médiavisszhangot váltott ki (a fordító megjegyzése).

[xvii] *La femme est l'avenir de l'homme* (Az emberiségnek a nő a jövője) – Louis Aragon költő egyik verssora, melyet Jean Ferrat nagyon sikeresen megzenésített.

A NATO-ban lenni vagy nem lenni: egy túlhaladott kérdés

Hubert Védrine

Hubert Védrine válasza a NATO és Franciaország kapcsolatát, illetve a francia külpolitikát elemző cikkre. Hubert Védrine megerősíti, hogy megítélése szerint Franciaország NATO-tagként is képes a jövőbe tekintő és egyértelmű stratégiai álláspont kialakítására, ehhez nem szükséges felborítani a kapcsolatokat a NATO-val. Véleménye szerint az európaiak nem akarnak védelmi politikát kiépíteni maguknak, ezért kell a NATO kereteket fenntartani.

Kedves Régis,

Nagy figyelemmel olvastam nekem írott személyes és a *Le Monde diplomatique* hasábjain nyílttá is tett leveledet, amelyben az általam készített jelentésre reagáltál. A jelentésre, melyet François Hollande köztársasági elnök számára készítettem Franciaország visszatérésének következményeiről az Észak-Atlanti Szövetség (NATO) katonai parancsnokságába, az európai közös védelmi politika perspektíváiról. Nagy elégedettséggel tölt el, hogy folytathatom veled ezen eredeti, a nyilvánosság számára is elérhető vitát, amelyet még François Mitterand elnöksége alatt kezdtünk el, és tulajdonképpen sosem szakítottunk meg. Ezt az ösztönző erővel bíró, mindkettőnket gazdagító párbeszédet, amely néha felkavar, de

mindig baráti és bizalmas stílusban zajlik.

Válaszod gyakran túl is lép azon a konkrét tárgyon, és ezzel némiképp azt szem elől is téveszti, melyet jelentésemben tárgyaltam. Válaszod a nyugvó nap fényében írt melankolikusán szép meditáció a „francia” külpolitika lassú eltűnéséről, az individualizmus mindent elsöprő diadaláról, ami – a mai Európában alaposan teret veszített, mindazonáltal kétezer évig mindenek alapjául szolgált kereszténység meggyengülése miatt – mára minden közösségi elképzelést hiábavalóvá tehet; Vénusz Mars felett aratott állítólagos diadaláról, azaz „a történelem vége” „Debray-1” változatáról, amelyről neked Louis Antoine de Saint-Just jut az eszedbe: akkor az (egyéni) boldogság felkavaró, új eszmeként született meg, és kétszáz évvel később ez az eszme valóban globálissá vált. Mire szolgálna egy ilyen helyzetben a nemzetközi kapcsolatok, az erőviszonyok vagy a külpolitikák tanulmányozása?

Noha velem is előfordul, hogy osztom bánatos melankóliádat, valójában nem nagyon hiszek benne: mai egyre népesebb világunkban, és ez még sokáig így lesz, túl erős verseny folyik a területekért, az energiaforrásokért, a piacokért, a gazdagságért, a hatalomért, az eszmékért, túl sok lehetséges összecsapás létezik összeegyeztethetetlen érdekek között, melyek végső soron ellentétesek mindenféle ökológiai megközelítéssel. Ebben a hatékony világkormányzatot és a világ népei felett álló világelnököt nélkülöző világban még sokáig lehetetlen lesz, hogy a kanti utópia megvalósuljon. Még egy ok ez arra, hogy együtt aggódjunk a mély stratégiai álomba szenderült európaiak sorsán, akik képtelenek olvasni azt a történelmet, amely velük vagy nélkülük zajlik és zajlani fog a jövőben is.

Kilépés a legrosszabb pillanatban?

De visszatérvén valódi témámhoz, mely – és erre szeretnék emlékeztetni – nem azt a kérdést járta körül, hogy helyes volt-e visszatérni a NATO integrált parancsnokságába, hanem ennek a visszalépésnek a következményeit próbálta értékelni. Amikor Francois Hollande elnök megbízott a jelentés elkészítésével, akkor ez már eldöntött tény volt, hiszen Jacques Chirac egy 1995 és 1997 közti elvetélt kísérlete után Nicolas Sarkozy 2009-ben végrehajtotta ezt a visszatérést. Az én feladatom ezen döntés *következményeinek* vizsgálata volt. Az azóta eltelt idő igen szerény, ezért fogalmaztam óvatosan: ezek a következmények ma még meglehetősen enyhék és nem is látszanak világosan, érintsék azok a NATO bürokráciájának leépítésében való befolyásunkat, a posztok elosztását, a védelmi-elretentő stratégia finanszírozásának elemzési kérdéseit. Ezzel szemben kétségtelen, hogy semmilyen befolyásunk sem volt az afganisztáni általános stratégia kérdéseire. Számolnunk kell tehát potenciálisan pozitív és negatív hatásokkal is.

A pozitív következmények (azaz a növekvő befolyás) nem nyomnak többet a latban, mint a kockázatok. Csak ha valóban mindenféle komplexus nélkül részt veszünk a NATO-munkájában – ahogy ez a helyzet magával Európával is, egyébként az egyik nem zárja ki a másikat – , egy ilyen részvételhez pedig egy nyílt, ambiciózus politikára van szükség, amelynek saját stratégiai elképzelésekre

kell alapozódnia. Te erősen kétked, hogy erre Franciaország még képes (noha az is egyértelmű, hogy ha ez így van, akkor „kívülről” sem lenne képes ilyesmire), míg én úgy hiszem, hogy ez még lehetséges.

Egy újabb kilépés éles és végeredményében haszontalan válságot okozna az Egyesült Államokkal és még inkább más európai országokkal, főleg Németországgal, ráadásul a legrosszabb pillanatban és igazi, védhető ok nélkül. Miért tenne Franciaország ilyet? Valójában csak néhány ország támogatna minket. De mire lenne jó Franciaországnak 2013-ban Vlagyimir Putyin elismerése, vagy éppen Brazíliáé, amely nagyon is ápolja az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatait, de persze a fejlődő országok retorikai támogatása – amit a hetvenes évek iránti nosztalgia táplál – miatt jó szemmel nézné, ha Franciaország visszatérne a hatvanas évekbéli álláspontjához?

Még fontosabb számomra, hogy ma távolról sem vagyunk azon feltételek között, melyek ahhoz vezették de Gaulle tábornokot – jogosan egyébként –, hogy 1966-ban kilépjen a NATO-ból: a Pentagon mindenkit kizáró vezető szerepe, Lyndon Johnson elnök hajthatatlansága, a vietnami háború, az arányos válaszcsepás elve. Röviden szólva 2013-ban Franciaország számára ez nem egy választható opció. Te egy „virágzó” NATO-ról beszélsz, én pedig egy jövőjében bizonytalan Szövetséget látok. Mellesleg te sem szólsz arról, hogy mit kellene tenni a NATO-ból való kilépés után, túl azon, hogy javítani a feltörekvő országokkal való kapcsolatunkat, amely egyrészt evidencia, másrészt semmi köze sincs ahhoz, hogy a NATO-n belül vagyunk, vagy kívül. Németország, melynek a külpolitikája újra fejlődésnek indult, jó példa minderre.

Mindenesetre nem kellene a hozzád hasonlóan általam is csodált és tisztelt de Gaulle-t valamiféle házi szent szerepébe beletuszkolni, vagy éppen tagadni azt a tényt, hogy nagyon is kész volt álláspontjai felülvizsgálatára. Az 1966 és 1967 közti – azaz a hatalomban eltöltött tizenegy évéből két évben – külpolitikája egyesek szemében valamiféle retrospektív kultusz tárgyává vált, amin persze távol áll tőlem hogy gúnyolódjak. De azt mégis le kell szögeznem, hogy de Gaulle zsenije éppen a realizmusában, a változásra való hajlandóságában és pragmatizmusában állt: elég ha szemügyre vesszük mondjuk az európai vagy a Németországot illető politikájának változásait. A NATO-val szemben folytatott politikájának is a kezdeti célja a szövetség háromfejűvé tétele volt, nem az abból való kilépés. Mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy csak hatalomra kerülése után nyolc évvel hagyta el az integrált parancsnokságot – és akkor sem magát a Szövetséget!

Nem kell hát különösebben misztifikálni az 1966-os döntést. Igazságtalan lenne a nagy gaulle-ista külpolitika egészét csak erre az egy döntésre redukálni, amely a hidegháború egy nagyon is különleges pillanatában született meg. De Gaulle mindenféle hamis látszat nélkül volt szolidáris a „szövetségeseinkkel” minden nagy kelet-nyugati krízis idején. Talán nem is kellett volna kilépnie az integrált parancsnokságból, ha Richard Nixon és Henry Kissinger ült volna vele szemben. És persze ha a kilépés következményeiről gondolkodunk, arra is emlékeztetnünk kell, hogy negyven év alatt egyetlen ország sem másolta Franciaország 1966 és 2010 közti speciális helyzetét – azaz belül a Szövetségen, de kívül a NATO-n –, még Németország sem, még akkor sem, amikor pedig a francia-német kapcsolatok a legszorosabbak voltak. NATO tagként is lehet valódi, komoly külpolitikánk, mint ahogy fordítva, nem NATO tagországok – például a volt semlegesek – külpolitikája sem biztos, hogy említésre méltó.

A francia elnök George W. Bush kedvében akart járni

Franciaország „színpadról való lassú kiszorulása”, amelyet te siratsz, már igen régen elkezdődött, valójában éppen akkor, amikor Franciaország nem volt tagja az integrált parancsnokságnak. Éppen ez a bizonyíték arra, hogy ez a kívülállóság nem csodaszer a rendszerben való létezéshez és hatalomhoz, mint ahogy nem garanciája egy valódi ambíció meglétének sem, amelynek hiánya sokkal inkább, mint valaha, jelenti az igazi problémát. Nem a szemfényvesztően büszke kivagyiság, vagy egy kényelmesnek tűnő elvi álláspont visszaidézése a legmegfelelőbb eszköz arra, hogy Franciaországban és Európában újra élővé tegyünk a történelmi érzéket és a stratégia szükségességét. Nem egy olyan kilépés fogja visszaadni nekünk akaratainkat és képességeinket, melynek nem is igazán tudjuk az okát adni. Nincs semmiféle „frankofón” szövetség, amely helyettesítené a NATO-t!

Szívesen elismerem, hogy a mi álláspontunk kényelmes politikai szimbólummá vált, amely körül létrejött a francia vezető körökben általánossá váló konszenzus. Mellesleg, én magam sem támogattam Nicolas Sarkozy döntését a visszalépésről. Nem támogattam, mert egyrészt ezzel a francia elnök George W. Bush kedvében akart járni, másrészt pedig igen kétségesnek és illuzórikusnak tartottam a döntés indoklását – a „nyugati népek családjárá” a neokonzervatívokon kívül Amerikában sem hivatkozik nagyon senki. Sarkozy ezzel akarta előmozdítani a közös európai védelem ügyét, mintha ennek a mozdulatlanságát a Franciaország különleges szerepe iránti bizalmatlanság magyarázta volna, nem egészen egyszerűen az, hogy az európaiak hallani sem akarnak semmiféle védelmi politikáról!

Természetesen ez nem akadályozta meg a döntés meghozatalát 2009-ben, amely egy teljesen új helyzetet teremtett. Ha már egyszer visszatértünk a NATO-ba és ott is fogunk maradni, akkor a lehető legrosszabb döntés lenne ott passzívnak lenni. Éppen ezért javasolok én egy nagyon ambiciózus politikát a NATO érdekében és a NATO-ban, azaz hogy végre tisztában legyünk vele, mit akarunk csinálni és ehhez milyen stratégiát tudunk hozzárendelni. Ezzel egy időben jóval okosabb és nagyobb igényekkel előálló politikára van

szükségünk a „védelmi Európán” belüli valószínű partnereink irányába – erről írtam novemberben, hogy a Száhel-körüli kérdések kezelése mindegyre tesztként fog szolgálni.

Hiszek abban, hogy mindez lehetséges. És éppen ez az a pont, ahol a legtávolabb áll tőlem a te elemzésed. Teljesen felesleges mumust csinálni a NATO-ból, amikor minden arra utal, hogy ez egy lehetséges terepe befolyásunk növelésének. Még egy megvilágosító erejű történelmi párhuzamot tudok neked idézni: a nyugat-európaiak voltak azok, akik mindent megtettek, hogy az Egyesült Államok Európában maradjon a háború után, hogy ellensúlyozza a Szovjetunió erejét. És amikor 1948-ban az amerikai Szenátus áldását adta a szerződés megkötésére és elindította a Marshall-tervet – Európa bölcsőjét – még nem egy katonai szervezetről volt szó. Ehhez kellett a koreai háború is. Miután így kényszerítve voltak, hogy Európában maradjanak, teljesen természetes volt, hogy ellenőrzésük alatt akarták tartani a teljes szervezetet (végül is az európaiak robbantották ki két világháborút is, amelyekből elég is volt) – ez volt a fal, melynek de Gaulle politikája ütközött, és innen erednek a keserű szavai, melyeket te oly szívesen idézel.

Az európaiak még ma is inkább félnek Barack Obama végeredményében nagyon is logikus ázsiai „fordulatától” és az ebből fakadó kihívásoktól, ahelyett hogy meglátnák benne a lehetőségeket! Ha teljesen rábízták magukat a saját védelmük területén az amerikaiakra 1949-1951-től kezdődően, és ettől fogva teljesen lemondtak minden stratégiai gondolkodásról – Nagy-Britannia és Franciaország viszonylagos kivételével – , akkor ezért nem az amerikaiaknak kellene szemrehányást tennünk, hanem éppen az európaiaknak! Ami a NATO-n belül történik, az nem ok, hanem következmény és tünet.

Mellesleg még ha az nagyon is biztosítottak látszik, hogy az 1949-es szerződés érvényben fog maradni, azonban az nem lehetetlen, hogy a NATO Afganisztán után hanyatlásnak indul. Mert mire is szolgálna? Fontos életbiztosítás marad Lengyelország és a balti államok számára Oroszországgal szemben. A jogszerű beavatkozások valójában igen ritkák lesznek. Hogyan lehetne indokolni a rakétavédelmi rendszer létét, ha az iráni fenyegetés megszűnik? Ezen túl is, a Pentagon egyre inkább komplikáltnak és végeredményében nem létfontosságúnak ítéli a NATO-t. Persze minden biztonnal lesznek új típusú kihívások, mint például az internetes fenyegetések, de ezek nem teszik feltétlenül szükségessé egy nagybetűs állandó katonai Szövetség létét.

Erősen idejétmúlt kérdés

Azzal zárod a fejtegetéseidet, utalva Gabriel Robin néhány évvel ezelőtti szavaira, hogy a NATO-nak „*el kell tűnnie*” (és nem Franciaországnak kellene kilépnie belőle, ahogy a *Le Monde diplomatique* cikkedhez adott címe sugallja). De ha mindenki azt akarja, hogy a NATO fennmaradjon? Nem az amerikaiak azok, akiket az eltűnése igazából zavarna, hiszen nekik nincs rá szükségük, hogy hosszú távon katonai befolyással bírjanak és fenntartsák a relatív fölényüket az egész világ felett. Mellesleg mielőtt elhagyta volna hadügyminiszteri posztját, az amerikai Robert Gates is úgy fogalmazott, hogy nincsenek már messze azok az idők, amikor az amerikai vezetők új generációi nem látják majd érdekükben állónak fenntartani az Európával való különleges katonai kapcsolatokat, ha az európaiak nem hajlandóak semmi erőfeszítést tenni saját védelmük érdekében. Mert az európaiak azok, akik tisztában vannak vele, hogy politikailag képtelenek a védelmi képességük újjáélesztésére, ezért rettegnek attól, hogy az Egyesült Államok eltávolodjon Európától. Ők azok, akik támogatják a NATO még egy esetleges szűkebb formában történő fennmaradását is, hogy megmaradjon az automatikus amerikai elköteleződés a kontinens védelmében és (az ambiciózusabbak számára) az amerikai logisztikai segítségnyújtás lehetősége az európaiak intervenciói idején.

Ebben a teljesen új helyzetben, melyet jól illusztrál Barack Obama második ciklusának prioritása, azaz a Egyesült Államok belső újjáépítésének kísérlete, véleményem szerint alapvető érdekünk, hogy hangsúlyosabban kifejezzük a NATO-n belüli és a NATO-t érintő koncepciókat olyan kérdésekben, mint a védelmi és elrettentő politika, az európai hadiipar kérdései, vagy a külső intervenciók problémái. Ne fecséreljük el arra energiáinkat, hogy azon rágódjunk, hogy vajon a Szövetségen belül, vagy kívül kellene-e lennünk (mint ahogy a britek teszik Európát illetően): inkább azt kérdezzük meg magunktól, hogy mit fogunk a Szövetségen belül és általa tenni egy olyan történelmi pillanatban, ahol egy egyre bizonytalanabb, állandóan változó világban, melyben tucatszámra emelkednek fel országok, a kártyák éppen újracsatásra kerülnek.

Éppen ezért az én elemzésemben az amerikai (vagy a francia-amerikai) kérdés, vagy éppen a NATO nem kínzó, vagy akár csak központi problémák. Ez túl könnyű lenne, és főleg erősen idejétmúlt. Az amerikai nagyhatalom egyeduralma végeredményében nem tartott csak egy évtizedig: ezek voltak a kilencvenes évek. Jóval károsabbnak tartom a modern európaiak naiv hiedelmeit és illúzióit. Éppen az amerikaiak azok, akik számtalanszor figyelmeztették az európaiakat, hogy ne hagyják teljesen leépülni a védelmi erejüket (ez vezet egyenes úton egy valójában fegyvertelen Európa kialakulásához), és akik még azt is készek voltak elfogadni, hogy Franciaország és Nagy-Britannia – Obama első ciklusa alatt Líbiában – , vagy Franciaország egyedül – Obama második elnöksége idején Maliban – játssza a vezető szerepet, támogatva a NATO által Líbiában és az Egyesült Államok által Maliban.

Ki tudnak-e végre törni az európaiak stratégiai letargiájukból, vagy elszalasztják az Obama által nyújtott alkalmat? Ennek a kérdésnek a megemlézése egyébként a te elemzésedből teljesen hiányzik. És ebben, NATO ide vagy oda, mi vagyunk a probléma, nem Washington! Természetesen nagyon is megértem, hogy együttérzésből meg szeretnéd védeni ezt az oly nagyon „*normalizált és morcos*”

Franciaországot a mai és jövőbeli kihívások sokkjaitól. De én azt hiszem, hogy nincs igazából választásunk. A gyenge védelmi vonalaink összeomlóban vannak. Harcolnunk kell a NATO-n belül, ugyanúgy, ahogy az Európai Unióban, a G7-ben, a G8-ban, a G20-ban: mindenütt.

Mindenesetre a jövőnkét valójában meghatározó tényezők máshol vannak. Nem lehetséges elválasztani a nagy stratégiai kérdéseket a gazdasági versenyképesség, az ipari, ide értve a hadiipart is, kereskedelmi – az Egyesült Államok és Európa közti szabadkereskedelmi megegyezésre gondolok –, vagy manapság már ökológiai technológia problémáitól ebben a globalizált piacgazdaságban, amely talán lassan megtalálja mérsékelt szabályzási formáit, de mégis alapvetően versenyelvű marad. Ha Franciaország nem tér magához, befolyása csökkenésének üteme csak növekedni fog... De én azt hiszem, hogy azért még mindig megvannak a szükséges erőforrásaink.

El nem múltó barátsággal,

Hubert Védrine

Volt külügyminiszter, a *Globális csatában* (Fayard, Párizs, 2012) című mű szerzője.

Fordította: Balázs Gábor

Robert Kurz, avagy utazás a kapitalizmus legmélyebb bugyraiba

Anselm Jappe

Mi van akkor, ha a mostani válság tulajdonképpen csak annak a felszínre kerülése, hogy a kapitalizmus elérte történelmi korlátait? És ha teljesen utat tévesztünk, amikor azt gondoljuk, hogy a válság oka a pénzügyi rendszer „örülete”? Ha ezzel csak szem elől tévesztjük, hogy maga a kapitalista rendszer, azaz az értéktermelés került zsákutcába? Ez az, amiről a tavaly elhunyt Robert Kurz meg volt győződve. A jelentős életművet maga után hagyó Kurz célja Marx legforradalmibb intuícióinak felfedezése és kifejtése volt: de vajon mi magunk elég elszántak vagyunk-e ahhoz, hogy befogadjunk egy ennyire „radikális” elméletet?

Robert Kurz, az „értékkritikai” (*wertkritik*) iskola legfontosabb teoretikusa 68 éves korában, 2012. július 18-án hunyt el Nürnbergben. Korai halála negyedszázad nagyszabású kutatómunkának vetett véget, melynek jelentőségére mostanában ébred rá a nemzetközi közvélemény. Az 1943-ban Nürnbergben, ahol az egész életét leélte, született Kurz részt vett a német 68-as mozgalomban, szerepet játszott a korabeli újbaldali vitákban. Egy nagyon rövid ideig tartó marxista-leninista korszak után, de sosem csatlakozva a Zöldek pártjához, akik éppen akkor hajtották végre „realista” fordulatukat Németországban, 1987-ben alapítja meg a *Marxistische Kritik* című folyóiratot, melyből pár évvel később kinő a *Krisis* című lap.

Kurz és közvetlen munkatársai – például Roswitha Scholz, Peter Klein, Ernest Lohoff és Norbert Trenkle – Marx műveinek újraértelmezésével nem csak barátokat szereztek maguknak a szélsőbaloldalon. Kurz köre ugyanis sorozatosan megcáfolta a radikális baloldal eddigi dogmáit az „osztályharcról” és a „munka” fogalmáról, egy olyan gondolati rendszer keretében, amely egyenesen a kapitalizmus alapjaira kérdezett rá: a cseereértékre és az absztrakt munkára, a pénz- és az áru fogalmára, az államra és a nemzetre.

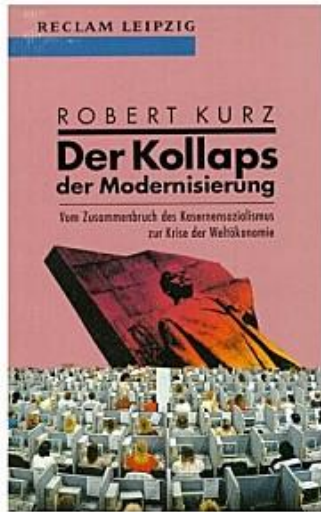
Kurz, ez a sokszínű, jó tollú, gyakran polemikus szerző, széles közönséget először „A modernizáció összeomlása” (*Der Kollaps der Modernisierung*) című könyvével ért el (1991), amelyben a Szovjetunió összeomlásának és a „Nyugat diadalának” pillanatában azt állította, hogy az árutermelő társadalom napjai meg vannak számlálva, és ebben a folyamatban a „létező szocializmus” bukása csak egy lépcsőfokot jelent. Jóllehet fontos folyóiratoknak (elsősorban Braziliában) volt rendszeres szerzője, számos konferencián tartott remek előadásokat, Kurz mégis szándékolatlan kívül maradt az egyetemi és akadémiai szférán – proletár munkából tartotta fenn magát, a helyi újság éjszakai csomagolójaként dolgozott.

A tucatnyi könyve és több száz cikke *grosso modo* két intellektuális szinten íródott: egyrészt szó van egy mély teoretikus gondolkodásról, melynek hosszú esszéi a *Krisis* és az *Exit!* (a 2004-ben a *Krisis*-szel történő szakítás után alapított folyóirat) hasábjain jelentek meg, másrészt Kurz állandó krónikása volt a kapitalizmus válsága mélyülésnek és a rendszer története kérdéseinek – ennek nagyszabású eredménye volt *"A kapitalizmus fekete könyve"* (*Schwarzbuch Kapitalismus. Ein Abgesang auf die Marktwirtschaft - 1999*) című munkája, amely hatalmas terjedelme, mintegy 850 oldal, ellenére bestseller lett Németországban. Népszerűbb írásaira példa még az 2003-as *"Háború a világrendszer ellen"* (*Weltordnungskrieg. Das Ende der Souveränität und die Wandlungen des Imperialismus im Zeitalter der Globalisierung*) és a 2005-ös *"A világtőke"* (*Das Weltkapital. Globalisierung und innere Schranken des modernen warenproduzierenden Systems*). Emellett számtalan újságcikke jelent meg.

Az értéktermelés zuhanása és a kapitalizmus történelmi határai

Végeredményben ami igazán ismert az értékkritikai iskolából, az az a megállapítás, hogy a kapitalizmus egy elkerülhetetlen végső válság felé tart – Kurzot némely médiák nem véletlenül nevezték az „*apokalipszis prófétájának*”. Immár negyed évszázada, még a kapitalizmus látszólag végleges diadala idején is, Kurz nem áttalott, Marx rigorózus olvasatára alapozva, amellet érvelni, hogy a kapitalista termelési mód alapkategóriái kezdik elveszíteni dinamikájukat, sőt elérték „történelmi határukat”: azaz nem termelünk többé elég „értéket”.

Márpedig az érték létrehozatala (amely magában foglalja az értéktöbbletet, így a profitot is) és kifejeződési formája, a pénz, a kapitalista termelés egyetlen célja – maga a „használati érték” termelése lényegében csak másodlagos jelentőségű. Egy áru értékét a létrehozatalához szükséges „absztrakt munka” mennyisége határozza meg, azaz a munka, mint az emberi energiakifejtés tiszta formája, mely nincs tekintettel a munka tartalmára, csak a mennyiségére. Egy áru minél kevesebb munkát tartalmaz, annál kisebb az „értéke” (ennek megállapításához arra is szükség van, hogy ez a munka megfeleljen egy

adott történelmi pillanat termelékenységének: például egy kézműves textilmunkás tíz órai munkája nem „ér” csak egy órai munkát, ha a kézműves tíz órai termelése megfelel egy géppel dolgozó munkás egy óra munkájának, már az ipari termelés körülményei között).

A kapitalizmus a kezdetektől együtt él ezzel az ellentmondásával: a verseny minden egyes tőkést arra ösztönöz, hogy az emberi munkát gépekkel helyettesítse gépekkel, mely azonnali előnyöket biztosít számára a piacon (csökkenteni tudja ezáltal az eladási árat). De ezáltal az érték össz mennyisége csökken, míg a technológiai fejlesztésekre fordított kiadások – melyek nem hoznak létre értéket – nőnek. Ennek következtében az értéktermelés minden pillanatban önmaga megfojtásával és azzal fenyeget, hogy megtérülés hiányában egyszerűen nem működik tovább. A profit – az érték látható része, amely valójában érdekli az árutermelés szereplőit – nem lehetséges hosszútávon csak egy olyan felhalmozódási rendszerben, amely valóban működik. Már hosszú ideje az árutermelés külső és belső (a

világ más részei felé irányuló és a kapitalista társadalmon belüli) expanziója tette csak lehetővé az egyes árukban benne rejlő érték csökkenésének kompenzálását.

Azonban az 1970-es évektől kezdve, a harmadik ipari forradalom, a mikro-elektronika forradalma olyan arányban tette „feleslegessé” az emberi munkát, hogy többé már semmiféle kompenzációs mechanizmus sem képes a kiegyenlítésre. Ettől kezdve az árutermelő rendszer a túlélését elsősorban a „fiktív tőkének” köszönheti, azaz annak a pénznek, ami nem az emberi munkaerő termelő folyamatából létrejövő érték eredménye, hanem a spekulációé és a hitelé, és amelynek igazából már nincs alapja, a jövőben realizálandó profitot jeleníti meg – amely hatalmas ugyan, de éppen a realizálása lehetetlen.

Egy válság, amely nem érhet véget... a kapitalizmus keretei között

Kurz véleménye szerint a kapitalizmus elkerülhetetlen válságának az elmélete megtalálható Marxnál, azonban meglehetősen töredékes és kétértelmű formájában (a legfontosabb ilyen hely az életműben a Grundrisse „gépekről szóló töredéke”): a tőkefelhalmozás nem egy stabil rendszer, amely a végtelenségig folytatódhat és amelynek csak az „elnyomottak harca” vethet véget, ahogy a Marx utáni egész marxizmus állította. Kurz megmutatja nekünk, hogy „a kapitalizmus összeomlásának elmélete” távolról sem volt valamiféle széles konszenzus része a marxisták között, ahogy állítani szokás, hanem inkább „tengeri kígyóként” fel-felbukkant a marxista hagyományban. Némely teoretikusok egymást vádolták azzal, hogy hisznek ebben az elméletben, de valójában senki sem értett teljesen egyet azzal, hogy a kapitalizmus beleütközhet a saját belső korlátaiba még egy proletárforradalom előtt.

Azon kisszámú teoretikusok, akik valóban megvizsgálták egy ilyen korlát létét, mint Rosa Luxemburg (A tőkefelhalmozás – 1912), vagy Henryk Grossmann (A felhalmozás törvénye és a kapitalista rendszer összeomlása, Das Akkumulations- und Zusammenbruchgesetz des kapitalistischen Systems – 1929), Kurz szerint egyrészt megtorpantak félúton, másrészt valójában semmiféle hatást nem gyakoroltak a munkásmozgalomra. Kurz tehát úgy mutatja be számunkra válság-elméletét mint abszolút újdonságot – melyet éppen az a tény tett lehetővé, hogy a Marx által teoretikusan leírt jelenség, azaz az értéktermelés belső határainak elérése, a hetvenes évekre valósággyá vált.

Néhány éve ez a jelenség, a válság képében napvilágra került, noha hosszú ideig mindenki – még a baloldalon is – tagadta a létezését. Mindazonáltal Kurz számára a „baloldali” (valójában egyszerűen neo-keynesiánus) közgazdászok által nyújtott magyarázatok a válságról, melyet ők „alulfogyasztási” válságnak tartanak, nincsenek a problémák igazi szintjén. Nincs többé megoldás erre a válságra a kapitalizmus keretein belül, amely nem szabadul meg az értéktermelés logikájától egy olyan helyzetben, amikor az emberi munkát szinte teljes egészében helyettesítik a különböző technológiák. Az hogy az egyes áruk nem tartalmaznak többé „homeopátiás” adagot az értékből – azaz az értéktöbbletből, azaz a profitból –, semmit nem változtatnak az életben való (esetleges) hasznosságukon. De egy olyan termelési mód számára, amely az értéken alapul ez a helyzet halálos, és egy társadalomban, amely teljesen alá van vetve a gazdaságnak, magának a gazdaságnak a bukása az egész társadalmat a barbárságba lökheti.

Kurz nem csak általánosságokban beszél, hanem nagyon is részleteiben vizsgálja a jelenlegi válságot. A hivatalos statisztikák eltérő céllal való olvasásából kiindulva például bebizonyítja, hogy Kína távolról sem fogja megmenteni a kapitalizmust, vagy hogy a német gazdasági fellendülés, ahogy a többi is, újabb hiteleken alapul, és hogy a 2008-as válság után semmi más nem történt, mint a „romlott hiteleket” áttolták az magánszférából az államokra, hogy a szolgáltatások általában „nem termelő” (abban az értelemben, hogy értéket nem létrehozó) munkákat hoznak létre, melyek nem képesek helyettesíteni az iparban elvesztett munkahelyeket és így tovább. Megmutatja, hogy a neokeynesiánus „gazdaságélénkítő” csomagok éppúgy, mint a megszorító intézkedések, miért teljesen esélytelenek a válsággal szemben, vagy éppen miért képtelenek „munkahelyeket teremteni”: az alapprobléma – vagy másrésztől reményeink alapja! – éppen az, hogy „vége a munkának”.

Munka és érték, áru és pénz nem az emberi élet örök velejárói, hanem viszonylagosan új történelmi jelenségek. Ma éppen a végüket járják, de ez természetesen nem az egyik napról a másikra fog megtörténni, hanem ha hiszünk Kurz előrejelzésének (melyek azért már kevésbé azonnali katasztrófával számolnak, mint korábbi munkáiban), néhány évtized alatt.

A gazdaság feletti pénzügyi dominancia, vagy a spekuláció távolról sem a válság okai tehát, hanem éppen ellenkezőleg: ezek tartották egy ideig távol a válságot, sőt ma is a válság enyhítésének szerepét játsszák. De mindezek által csak egyre erősödik egy esetleges jóval nagyobb krízis lehetősége – amely talán egy hatalmas méretű globális infláció képében fog kezdődni, amely éppen azt fogja jelezni, hogy a pénz rohamosan veszít a valós értékéből. Mindezt a „bankárokat” felelőssé tenni, vagy egy neoliberális összeesküvést, ahogy majdnem az egész kritikai baloldal teszi, Kurz szerint a probléma tökéletes félreértése. Éppen ezért szkeptikus az új tiltakozó mozgalmakkal kapcsolatban is, melyeknek kritika alá veszi a nyílt, vagy rejtett antiszemita elhajlásait is.

Gyakran azzal vádolja a baloldalt – annak minden variánsát –, hogy valójában nem akar kilépni az általa is öröknek tartott kapitalizmus keretei közül. Valójában csak az érték és a pénz valamivel „igazságosabb” elosztását javasolja, anélkül azonban, hogy valóban megértené ezeknek a kategóriáknak a pusztító hatásait és történelmi kimerülésüket. Még rosszabb az, hogy a baloldal különböző irányzatai végül is megelégednek azzal, hogy ők maguk álljanak a barbárságba és a nyomorba vezető folyamatok élére. Ahelyett hogy futnánk ezen tiltakozó mozgalmak után, vagy éppen hajbókolnánk előttük, Kurz velük szemben egy radikális antikapitalista (azaz nem csak a formáját, hanem a tartalmát illetően is radikális) kritika szükségességéért emelt szót.

Nem elégséges lecserélni a kapitalizmus irányító személyzetét: ez a rendszer fetisiztikus és tudattalan, az érték értékesülésének „automata szubjektuma” (hogy Marxszal szóljunk) irányítja. A termelőeszközök jogi tulajdonosainak személyes dominanciája a munkaerejüket eladni kénytelenek felett mindennek csak a szociológiai „oldala”, a felszíni látványa a tőkefelhalmozás önreferenciális mechanizmusainak.

Marx legforradalmibb intuícióinak továbbfejlesztése

Kurz "Az érték nélküli pénz" (Geld ohne Wert. Grundrisse zu einer Transformation der Kritik der politischen Ökonomie) című könyvében a politikai gazdaságtan kritikájának egész nehéztüzérségét felhasználja koncepciója kifejtésében. A szerző halála előtt néhány nappal megjelent kötet azonban nem valamiféle teoretikus összefoglaló, vagy testamentum: írója szándéka szerint a politikai gazdaságtan kritikája újjaalapításának, ennek a nagy ívű programnak az első fejezete lett volna. Kurz négy, egymáshoz közvetlenül kapcsolódó témát tárgyal itt: az alapvető különbséget a prekapitalista, protokapitalista és kapitalista társadalmak között és azt a szerepet melyet ebben a pénz játszott; a tőke és a csereérték megszületését a XV. században; a teljesen kifejlett tőke belső logikáját; illetve a kapitalista felhalmozás belső ellentmondását és belső logikai határait a történelmi fejlődésében napjainkig.

Ezeknek a témáknak a kifejtését Kurz külföldön kevésbé ismert német marxista szerzőkkel (mint Michael Heinrich, Hans-Georg Backhaus, Elmar Altaver vagy Wolfgang Fritz Haug) való disputa keretében fejt ki, melyből nem hiányoznak az igen találékony leírások sem. Végeredményben Kurz egyszerűségükben igen meglepő következtetésekhez jut el, miközben nem hivatkozik a marxista tradíció szerzői közül valójában senkire, csak magára Marxra (egyedül Adorno és a Történelem és osztálytudat Lukácsa látszik részlegesen befolyásolni gondolatmenetét, de itt is leginkább a dialektikus megközelítés hatásáról van szó).

Kurz nem arra törekszik, hogy helyreállítsa „azt, amit Marx valóban mondott”, hanem arra, hogy elmélyítse gondolatainak igazán radikális és újító vonásait. Marx munkásságának egy része – az „exoterikus” Marx – Kurz véleménye szerint megmaradt a Felvilágosodás polgári filozófiájának keretei között, innen a „fejlődésben” való töretlen hite vagy éppen a munka jótéteményeinek leírása. Van azonban az életműnek – egy kisebbségben maradt, töredékes – része, ahol az „ezoterikus” Marx valódi teoretikus forradalmat hajtott végre, amelyet száz esztendő alatt alig valaki volt képes megérteni és folytatni. Marx teóriájának ezek az egymástól elkülöníthető részei szorosan kapcsolódnak egymáshoz (nem az életmű egymás után következő „szakaszairól” van tehát szó). Az elmélet kemény magja, azaz ami az értékelméletben gyökerezik, csak a kapitalizmus válságával vált igazán aktuálissá. Kurz tehát nem Marx „interpretációját” javasolja, sem valamiféle „kijavítását”, hanem azt, hogy a legtermékenyebb intuícióinak fonalát újra felvegyük, még akkor is, ha ez azzal jár, hogy a mester más meglátásait el kell hogy vessük.

Korábbi könyveihez képest Kurz itt két téma mélyebb kifejtésére tesz kísérletet, melyeket korábban csak implicit formában érintett. Leszögezi, hogy amit ma „értéknek” és „pénznek” nevezünk nem létezett a XIV. vagy a XV. század előtt, és hogy azok a jelenségek, amelyek ma számunkra az érték és a pénz megjelenési formáinak tűnnek a prekapitalista társadalmakban, valójában teljesen más társadalmi funkciót töltek be. A kapitalizmus nem az érték és a pénz időtlen idők óta való – vagy legalábbis nagyon régi – létezéséből nőtt ki, hanem velük együtt született meg.

Kurz csak nagyon rövid kirándulásokat tesz a történelem „pöre tényeiben”, ezzel szemben közelről, részleteiben vizsgálja meg a politikai gazdaságtan kritikája „kategóriáinak” szerkezetét. Ezen cél érdekében szükséges legyőzni „a módszertani individualizmust” (melyet a „pozitivizmussal” azonosíthatunk), amelyet Kurz, mint minden polgári elmélet alapját értékel, és amely nagyon is „megfertőzte” majdnem a teljes marxizmust is. Jelenléte magában Marx gondolkodásában is, az autentikusabban dialektikus inspirációk mellett, magyarázza az életmű ellentmondásait. Ezidáig Kurz sohasem fejtette ki ilyen tisztán és egyértelműen módszertani elképzeléseit.

De nem arról van szó, hogy – miként a hetvenes években – újrakezdjük a „dialektika” imamalomként való morzsolgatását, mintha valami univerzális módszerről lenne szó. Kurz érvei erejét mindig az ellenféllel való vitából meríti: ebben az esetben a burzsoá gondolkodásmód képtelenségéből arra, hogy túllépjen az izolált tényeken és az esetleges „egymásra való hatásukon”. A „totalitás” nem egyszerűen az öt alkotó egyes elemek összessége, hanem saját minőséggel bír: az egyes elemek nem olyanok, mint első pillantásra tűnnek, ahogy ezt az empirizmus véli. Nem fedik fel valós természetüket csak akkor, ha megértjük, hogy a totalitás által meghatározottak.

Kurz azonban nem absztrakt módon érzi magáénak ezeket a módszertani megfontolásokat, egy adott, konkrét tárgyon mutatja meg ezen megközelítés előnyeit: nem arról van szó, hogy vizsgálat alá vonjuk az egyes tőkék szerkezetét (ahogy maga Marx is gyakran tette, legalábbis a Tőke első kötetében), de még csak nem is arról, hogy egy „ideáltipikus” tőkét vizsgáljunk, hogy aztán a „össztőkét” úgy fogjuk fel, mint az egyes tőkék aggregációját, ami így nem is lesz más, mint a reprodukciója az egyes tőkék szerkezetének. Hasonlóképpen, az egyes áru nem írható le másképp, mint az áruk teljességének részeként.

Létezett a „pénz” a kapitalizmus előtt?

Kurz könyvét egy olyan probléma tárgyalásával kezdi, amely látszólagosan csak a Marx életművel foglalkozó filológusokat érdekelheti. A Tőke első fejezetében Marx tisztán logikai módszerekkel vizsgálja az árut és az értéket, ez a logikai láncolat vezet el aztán a pénz létrejöttéig: majd néhány szükséges lépés megtételével máris elérkezünk a tőke kialakulásához. Vajon ez a logikai láncolat egyben történeti egymásutániságot is jelent? Marx távolról sem fogalmaz világosan ebben a kérdésben, maga is hezitálni látszik. Ezzel szemben az idős Engels és a későbbi marxisták számára a dolog teljesen egyértelmű: a logikai levezetés megfelel a történelmi egymásutániságnak.

Ez az úgynevezett „történeti-logikai” megközelítés: számukra a csereérték nagyon is létezett a tőkét megelőzően is. Már évezredek óta jelen volt a tőke nélküli, „egyszerű áru-termelés” a történelemben. Mióta világ a világ, vagy legalábbis majdnem, az emberek bizonyos „értéket” tulajdonítanak termékeiknek, mely érték azon alapul, hogy a termék létrehozásához mennyi munkára volt szükség. A pénz hasonlóképpen létezik már igen régóta, noha egy ideig nem szolgált semmi másra, mint hogy elősegítse a cserét. A kapitalizmus csak akkor jött létre, amikor a pénz felhalmozódása elérte azt a fokot, hogy az tőkévé vált és talált magának „szabad”, felhasználható munkaerőt.

Ez a megközelítés, mondja Kurz, „természetivé” teszi és „ontologizálja” az értéket és a munkát, azaz a társadalmi élet örökkön fennálló feltételeivé alakítja azokat. Ezáltal még egy kapitalizmus utáni társadalom sem lehet más, mint „az értéktörvény tudatos alkalmazására” épülő rendszer (ez az oxymoron volt a „létező szocializmus” társadalmának deklarált célja!), vagy a „minél kevesebb kapitalizmust tartalmazó piaci rendszer” valamely más formája.

Kurz átveszi, noha igen gyakran kritikával is illeti, a „Marx újraolvasatát” ajánló iskola (Neue Marx-lektüre), melyet 1968 után alakított Adorno néhány tanítványa (mint Hans-Georg Backhaus vagy Helmut Reichelt), legfontosabb megállapításait: az értékformáról való elemzésében Marx az áru, az elvont munka, az érték és a pénz kategóriáit olyan formában vizsgálta, ahogy azok a kifejlett kapitalizmusban, ahol „a rendszer a saját lábán áll”, jelentkeznek.

Egy konceptuális építményről van tehát szó, amely a legegyszerűbb elemtől indul, ez az „egyszerű áruforma”, hogy elvezessen a pénz „logikus” kialakulásáig; a tőke, amely ebben a dedukciós logikában úgy jelenik meg, mint következmény, valójában már jelen van mint a legegyszerűbb forma vizsgálatának előfeltétele. Az érték, mint az absztrakt munka mennyisége nem létezik csak ott, ahol már a pénz és a tőke is léteznek. A marxi konstrukció közbülső lépései, mint a „kifejlett értékforma”, ahol az áruk cseréje az árupénz közvetítő szerepe nélkül történik, csupán a logikai demonstráció részei – semmi közülük a létező valósághoz.

Az árupénz (a nemesfémek) létezése nélkül az értékek nem tudnának egymásba átalakulni mint értékek. Tehát az áru-termelés nem létezhet pénz nélkül, így az értékforma marxi elmélete csak a kapitalizmusra vonatkoztatva állja meg a helyét. Az értékforma elemzésének magánál Marxnál sem teljesen egyértelmű a státusza: ez a kifejtés nehézségeinek éppen

annyira köszönhető (az előfeltételek egyszerre következmények és vice versa), mint Marx ingadozásának a történeti és a logikai perspektíva, azaz a dialektika és az empirizmus között.

Tehát: nincsen érték pénz nélkül és nincsen pénz tőke nélkül. De, ahogy azonnal rávághatnak a kritikusok erre, a kereskedelem, a piacok és a pénz – sőt akár a vert pénz is – évezredek óta léteznek. A hagyományos „történeti-logikai” interpretáció számára mindez nem jelent problémát: hiszen biztosítanak minket afelől, hogy az érték mindig is létezett, ahogy egy bizonyos korszak után a pénz is – azonban csak mint a létrejövő „arutöbblet” csereszervei. Azonban már ekkor is, legalábbis ami a szerkezetüket illeti, a pénz és az érték ugyanaz volt, mint napjainkban. A csere volumenének folyamatos növekedése, főleg a késői középkorban, vezetett el a tőke kialakulásához.

Kurz az emígyen érvelő marxizmusnak azt hányja a szemére, hogy teljesen átveszi a polgári tudományosság pozitivistá szemléletmódját, amely csak egymástól izolált tényeket lát: az embert szemügyre véve, aki egy zsák búzát ad egy aranyrögért cserébe mondjuk az ókori Egyiptomban, a középkorban vagy napjainkban, azt a következtetést vonja le, hogy mindig ugyanarról a jelenségről van szó: áru pénzért cserébe, azaz kereskedelem, azaz piac...

Kurz számára azonban ezek az empirikus tények nem jelentenek semmit anélkül, hogy ne vetnénk őket alá „kategorikus kritikánknak”, azaz ne helyeznénk el őket kontextusukban. Így, ha nem határozzuk meg pontosan, hogy mi a pénz a kapitalista termelési mód keretei között (nem csak az, hogy melyek a gyakorlati funkciói, hanem valóban azt, hogy mi az), akkor nem tudjuk eldönteni, hogy a nem-kapitalista társadalmakban áramló kagylók, vagy éppen aranypénzek megfelelnek-e valójában a pénz modern kori definíciójának. Ezt a megfeleltetést tagadja Kurz állhatatosan.

Történelmileg a pénz megelőzte az értéket, érvel. De milyen pénz? Kurz szerint a kapitalista értelemben vett pénz a löfegyverek elterjedése után jelent meg a XIV. század végén. Ami számunkra pénznek tűnik a prekapitalista társadalmakban, annak inkább szakrális funkciója volt: valójában a hódolat aktusából született, maguknak ezeknek az adományoknak a révén áramlottak a termékek a különböző személyes kötelességek hálózatának keretében, melyekben a szakrális hatalommal felruházott emberek döntő szerepet játszottak. Ez a fetiszizmusnak egy másik formája volt. Természetesen nagyon is létezett a javak termelése és áramlása, azonban a „gazdaság”, a „munka”, a „piac” semmi esetre sem, még primitív, „nem kifejlett” formájában sem (ahogy Kurz Karl Polányival, akinek más megállapításaival nagyon is egyetért, nyíltan vitázva leszögezi).

Kurz csak nagyon röviden tér ki a pénz által játszott történelmi szerep leírására (ezt a munkát a későbbi kötetekre hagyja, melyek most már sajnos sosem fognak megjelenni) és igen kevés szerzőt idéz. Ezek közül az egyik a középkorász Jacques Le Goff, aki kereken tagadja a „pénz” létét a középkorban (és akinek a véleményét Kurz szembehelyezi Fernand Braudelével, aki szerint „a piac örök”). A modern kor előtti pénznek nincs „értéke”: fontossága nem abban áll, hogy egy általános társadalmi „szubstancia” kvantitatívan kifejezett megjelenési formája, mint a munka a modern társadalmakban.

Tehát a kapitalizmus Kurz szemében nem az azt megelőző társadalmi formák intenzifikációjának az eredménye, hanem egy radikális szakítás. A XV. század kezdetétől a fegyverek iránti kereslet megnövekedése által előidézett hatalmas pénzhőség jelenti a modern kor kialakulását jelző big banget, amely néhány generáció alatt kifejlesztette a már a pénzre alapuló rendszert – a pénzre, amely teljesen megváltoztatta társadalmi szerepét: a személyes kötelezettségekre alapuló kapcsolatok szimbólumából a társadalmi közvetítés univerzális elvévé vált, mint az elvont munka anyagi megjelenési formája. Ez a rendszer már a munkaértékre, az elvont munkára, a tőkére és természetesen az államra (mely szintén megváltoztatta szerepét) alapult. Kurz itt egy olyan hatalmas területre kiterjedő kutatási irányt jelölt ki, melyben szinte még minden megírásra vár.

A „módszertani individualizmus” elutasítása meghozza a gyümölcsöt Marx Kurz általi újraolvasatában is, ami a marxizmus a polgári (marginalista vagy neoliberais) politikai gazdaságtanhoz való adaptációjának kritikáját illeti. Kurz szerint ugyanis Marx teóriájának számos problémája (mint például az érték átalakulása árrá kérdéskörül kialakult és híressé vált probléma) egyszerűen megszűnne létezni, ha felhagynánk az egyes áru és az egyes tőke vizsgálatával, és figyelmünket az ösztőke (mely kategória csak konceptuálisán értelmezhető, empirikusan nem) felé irányítanánk, melynek az egyes áruk és az egyes tőkék csupán „aliquot részei”.

A koncepció irányának ezen áthelyezése az egyes tőke felől az ösztőke szintjére (maga Marx is hezitált a két megközelítés között, Kurz – hogy így mondjuk – megszabadítja ettől a gondtól az elméletet) lehetőséget ad Kurz számára, hogy meglepő módokon világítsa meg például a viszonyt a kamat és a tőketömeg között, vagy a munka termelékenységének kérdését. Bizonyos, hogy számos „marxista közgazdász” nem értene egyet ezekkel a meglátásokkal, de azt ma már nehezen kerülnék el, hogy Kurz évről-évre valamiképpen reagáljanak. Ez a tudós vita értelemszerűen el fogja hagyni a marxista közgazdászok szűk körét, amikor elérkezik a kapitalista termelési mód „belső határa” kérdéséhez, melyet az érték ösztőmegének esése okoz. Kurz ezen probléma tisztázásának szenteli a könyv utolsó fejezetét, pontosítva azokat az érveit, melyet már régebben máshol kifejtett.

A könyv vége ekkor igen csak váratlan fordulatot vesz: a szerző azt a kérdést teszi fel, hogy vajon nem újra az „érték nélküli pénz” jelensége felé haladunk-e. Amíg a pénz nominális tömege a világban (ideértve a részvényeket, az ingatlanok árait, a hiteleket, az adósságokat és a származtatott pénzügyi termékeket is) szünet nélkül emelkedik, addig éppen az, amit a pénznek reprezentálnia kellene, azaz a munka mennyisége, egyre csökken. Így, a pénznek lassan alig lesz „valóságos” értéke, tehát a pénz hatalmas értékvesztése (kezdetben infláció útján) elkerülhetetlennek látszik.

Azonban hosszú évszázadok után, amikor is a pénz egyre magasabb szinten jelentette a társadalmi közvetítés egyetlen eszközét, nem szervezett, hanem nagyon is kikényszerített formában történő értékvesztése nem fog-e példátlan társadalmi regressziót okozni és nem fogja-e maga után vonni, hogy felhagyunk a társadalmi tevékenységek azon részével, amelyek nem „rentábilisnak” ítéltetnek.

A kapitalizmus történeti pályafutásának a vége azzal a kockázattal jár, hogy elhozza számunkra az áldozathozatal társadalmának „perverz visszatértét”, egy új, posztmodern barbárság alakjában. Valójában a kapitalizmus a szemünk előtt rombolja le azt a kevéske „fejlődést”, melyet neki köszönhetünk és egyre több „áldozatot” kér az emberektől, hogy megmentse a pénzfétis társadalmát. Az egészségügyi rendszert érintő költségmegtakarítási intézkedések egyenesen azt juttatják Kurz eszébe, amikor a történelem kezdetén a népek emberáldozatot mutattak be haragvó isteneik megbékítésére: „az azték, vérben úszó papok veszélytelennek és humanusnak tünnek a történelmi belső határaihoz érkező fetisiztikus globális tőkének áldozó bürokratákhoz képest”.

Egy túl radikális kritika elutasítása?

Robert Kurz elmélete, melynek intellektuális ereje aligha tagadható, miért váltott ki csak igen mérsékelt hatást a kapitalizmus kritikát művelők körében (legalábbis Franciaországban)? Azok, akiket Kurz csak a marxizmus „dinoszauruszainak” nevezett (illetve ezek posztmodern változatai), vagy a keynesiánus „alternatív” közgazdászok, akik szerzőnk szerint a kapitalizmus egy olyan korszakához kötődnek amely már egészen biztosan lezárult és nem is tér vissza soha, és akiknek a mondanivalójuk gyakorlatilag nem változott semmit az utóbbi negyven esztendőben, vajon miért váltak újra valamiféle viszonyítási ponttá azok számára, akik le akarják győzni az életet pusztító tőke rendszerét? Kurz mindig is úgy vélekedett, hogy a kapitalizmussal egy időben fognak eltűnni annak régi ellenfelei, mint a munkásmozgalom és értelmiségi, akik számára teljesen ösztönössé vált a munka és az érték, és akiknek a horizontja sosem haladta meg a munkásosztály – majd más elnyomott csoportok – „integrálását” az áruterelő társadalomba. Az értékkritika, amely azt állítja magáról, hogy megértette a mai helyzet alapvetően újszerű jellemzőit, vajon miért „kerül be” olyan nehezen a közvélemény szélesebb köreibe?

Az egyik – a legkevésbé jelentős – ok az lehet, hogy ennek az iskolának semmiféle stratégiája sincs a közvéleményben zajló viták befolyásolására: Kurz, ahogy az értékkritika többi alapítója, sem nem egyetemi, sem nem médiabéli ember. Ők lényegében csak azokat a területeket használják, melyek eredendően a rendelkezésükre állnak.

Másrésről, Kurz stílusa, noha nagyon is tudott egyszerre harapós és briliáns lenni „vulgárisabb” írásaiban, gyakran, főleg teoretikus munkáiban, nehezen olvasható és még nehezebben fordítható.

Mélyebben azonban inkább arról lehet szó, hogy a válságról szóló elméletük és különösen az osztályharc jellegének teljes újraértékelése váltják ki a legtöbb ellenérzést. Kurz számára ma már nem a kapitalizmus „ciklikus”, vagy növekedési” válságát éljük, hanem egy hosszú történelmi korszak végét, amikor nem tudhatjuk, hogy a jövő vajon jobb világot hoz-e számunkra, vagy egy olyan szörnyű korszakot, ahol az emberiség nagy többségét egyszerűen nem lesz többé hasznos még kizsákmányolni sem, ahol ezek az emberek egyszerűen „feleslegessé” válnak (a tőke értékesülése számára). És ahol senki sem tudja irányítani ezt az elszabadult gépezetet.

Ezt a perspektívát sokan csípőből visszautasítják, hiszen egyszerűen túl félelmetes: jóval kevésbé rémisztő azt gondolni, hogy néhány gazember spekuláns ellopja a pénzünket (azonban az állam majd igazságot szolgáltat a népnek!).

Az értékkritika majdhogynem minden múltbéli és jelenlegi ellenállási mozgalomnak szemére hányja, hogy az értékforma foglyai maradtak, sőt hozzá is járultak annak teljes kifejlődéshez. Ez azzal is együtt jár, hogy Kurz elvetette csaknem a teljes

marxista hagyományt és igen gyakran vitába szállt annak jelenkori képviselőivel, felrúgva a marxista egyetemi körökben uralkodó konszenzust és rituálét. Nem véletlen, hogy ezek a körök a lehetséges legtovább „a hallgatás spiráljával” büntették Kurz életművét.

De még azok is, akik elismerik a kapitalizmus valóságáról adott kurzi kép heurisztikus vonásait, gyakran az értékkritika szemére vetik, hogy az nem javasol semmiféle lehetséges „gyakorlati” programot. Kurz igen világosan fogalmaz ebben a tekintetben: a teória már a praxis egy formája, elsősorban azért, hogy hozzájárul a kapitalista élet kategóriáinak „denaturalizálásához” (azaz ezek „természeti” jellegének tagadásához). Mindazonáltal nagyon is gyanakvó volt azon mozgalmakkal szemben, melyek csak a kapitalizmus egy felszíni jelenségének, mint például a pénzügyi rendszer, üzentek hadat, melyek így nagyon is hajlamosak a populizmusra éppúgy, mint valamiféle „hamis azonnaliság” jegyében olyan tervek támogatására, mint a különböző „alternatív gazdasági megoldások”. Egy olyan társadalom létrehozatala, ahol a termelés és a csere többé nem a pénz és az érték automatizált közvetítésén keresztül történik, hanem a szükségletek szerint – ez az a hatalmas feladat, amely előttünk áll az áruterelés évszázadai után. Ha Kurz le is írta ennek szükségességét, nem adott recepteket az elérésére. De kevés olyan elmélet létezik, amely közelebb járna mint az övé, a tőke fetiszikus rendszerének legmélyebb bugyraihoz.

A fiatalon elhunyt Robert Kurzra emlékezünk Anselm Jappe, az értékkritikai (wertkritik) iskola másik meghatározó alakjának írásával. A cikk eredetileg a "La Revue des Livres" c. francia lapban jelent meg (n^o9, 2013 január). Kurz írásai közül magyarul főleg a "Marx két arca" című esszét

<http://www.exit-online.org/textanzl.php?table=transnationales&index=5&posnr=137&backtext1=text1.php> ajánljuk a mostani cikkünk előtt való elolvasásra! Az elemzés magyarul először a Rednews-on jelent meg <http://rednews.hu/gyakorlat-elmelete/default/robert-kurz-avagy-utazas-a-kapitalizmus-legmelyebb-bugyraiba.html> .

forrás: rednews.hu

Vízpisztollyal a bankok megrendszabályozásáért

Frédéric Lordon

A válság gyönyörű pillanatához érkeztünk: Karine Berger szocialista képviselő, a banktevékenységek ún. szétválasztásáról és szabályozásáról szóló törvényjavaslat kezdeményezője a következőket mondta, miután a pénzügyi bizottságban Jean-Paul Chifflet, a francia Bankszövetség elnöke, Frédéric Oudéa, a Société Générale óriásbank elnöke, valamint Jean-Laurent Bonnafé, a BNP-Paribas főigazgatója után kért szót: „Háromjuk felszólalásából az derül ki, hogy a törvényjavaslatban foglaltak nem okoznak gondot önöknek. Ez egyfelől meglep, másfelől őszintén örülök neki.”[1]

Az a tény, hogy a képviselő meglepődött, együgyűségéről árulkodik csupán. Viszont hogy ennek örül, egyértelműen megmutatja, melyik oldalon áll. Én már semmin sem lepődök meg, ami a kormányzó szocialisták és a pénzügyesek közötti viszonyt illeti. „I am not dangerous” (Nem vagyok veszélyes) – sietett megnyugtani Francois Hollande a londoni City-t, miután egy óvatlan pillanatban – még biztosan a választási tömeggyűlések hatása alatt – „arctalan ellenségünknek” nevezte őket. Nagy szerencse, hogy gyorsan helyesbített. Karine Berger képviselő Serge Moscovici gazdasági és pénzügyminiszterrel vízpisztollyal vette üldözőbe a Minótaurust, és közben azt kiabálják: gyerekek, felesleges elbújni, nem lesz vérfürdő!

A bankok megrendszabályozója

Néhány évtized múlva az 1929–33-as és a 2007-es pénzügyi válságra adott válaszok összehasonlítása igazi történész-ínyencfalat lesz, és akkor szépen kiderül majd, hogyan viselkedett az elit a két korszakban, milyen kompromisszumokra volt hajlandó, és mennyire hajolt meg a pénzvilág urai előtt. „A Liikanen[2]-jelentésben ajánlott változtatások bizonyosan túl radikálisak” – állítja mély meggyőződéssel Karine Berger, a bankok árjegyzést biztosító (*market maker*) szerepét taglaló javaslatról, amely a Liikanen-jelentés egyik fejezete. Persze elképesztő durvaság „tollpíhével ütni-verní a bankárokat”, ahogy az Európai Bizottság jelentése teszi. Nem tudjuk, hogy Karine Berger – a pénzpiac sok más szakértőjéhez hasonlóan – közvetlen és jól fizető kapcsolatban áll-e a bankokkal, azt viszont most már tudhatjuk, hogy a pénzvilág egy árva cent nélkül is megvásárolhat valakit.[3] Ez talán még rosszabb. Egyébként Benjamin Masse-Stamberger cikke[4] a banklobbiról – amely leírja, hogyan lehet megfosztani egy törvényjavaslatot, esetünkben a bankok szabályozásáról szólót valódi tartalmától – egyebek mellett feltárja, hogy Valérie Rabault, a Parlament Pénzügyi Bizottságának szocialista alelnöke korábban a BNP-Paribas származtatott részvényügyletekkel foglalkozó Risk Strategy (kockázatvállalás) részleg felelős munkatársa volt. Törvény a bankok szabályozásáról, pénzügyi bizottság, szocialista alelnök, BNP-Paribas származtatott részvények... E lista láttán a mai világban értelmetlen lenne független, kritikus szakértő után kiáltani, ebbe a körbe külsős nem kerül be. Természetesen Valérie Rabault egyfajta lovagias cselekedetként, továbbá az összeférhetetlenség vádját kivédendő nem vállalta a származtatott részvénykereskedelem szabályozásáról szóló törvényjavaslat benyújtását. El kell ismerni, hogy ennél vakmerőbb lépés csak az lett volna, ha a törvényjavaslatot egyenesen Michel Pébereau-val[5] szövegeztették volna meg, de akkor már tényleg kilógott volna a lóláb.

Végeredményben miről is van szó? Háromszor is semmiről: a globális pénzvilág urai mintegy kétezermilliárd dollár veszteséget szenvedtek el a kapitalizmus történetének egyik legsúlyosabb válságában. A francia bankok sem úszták meg, nekik is kijutott a jóból. Ugyanis minden hangoskodás ellenére az Európai Központi Bank (EKB) masszív segítsége, valamint különböző *ad hoc* közvetítő intézmények[6] által folyósított állami támogatások nélkül a francia bankrendszer egyszer s mindenkorra eltűnt volna a föld színéről. Vitathatatlan, hogy kevesebb tőkét mozgósítottak Franciaországban, mint az Egyesült Államokban vagy akár az Egyesült Királyságban, de azért a hirtelenjében felkért közvetítőknek 97 milliárd eurót[7] kellett összegyűjteniük szeretett bankjainknak.

A bankárok abban a hitben vannak, hogy megszabadultak minden kötelezettségüktől, hiszen az állami támogatásokat visszafizették. De először is emlékeztetni szeretnénk őket, hogy a francia és a belga adófizetők a Dexia[8] miatt most is tizenkétmilliárdos adósságot törlesztenek. És különösen arra hívjuk fel a figyelmet, hogy adósságaik visszafizetése önmagában az égvilágon semmi alól nem mentesíti a bankokat. Többek között nem vonhatják ki magukat a válság felelőssége alól: emiatt állt le a növekedés, és ez hagyott sok tízezer munkanélkülit maga után. Ennek a levét jelenleg is isszuk.

A *Le Monde diplomatique* februári száma két idevágó cikket is közöl: Alexis Tsipras-tól *Görög adósság, európai megoldás*[9] és Alexis Spire-től *Hogyan kerülük ki a gazdagok az adófizetést*[10] címmel. Az előbb a történészekről beszélünk – van egy millióm, hogy legjobban azon képednek majd el, mekkora jóindulat övezte a pénzvilág szereplőit akkor is, amikor már egyértelmű volt, milyen pusztítást okoznak! Ugyanis a katasztrófa után öt évvel még semmi nem történt, hiszen a törvényjavaslat a banki tevékenységek szétválasztásáról és rendszabályozásáról alig több a semminél. Pedig a hatékony beavatkozás elvileg nagyon is egyszerű: a piac alapvetően kiszámíthatatlan, ebből következik, hogy nem bízhatunk benne. Sőt, amikor a piac ingadozása átlépi a kritikus küszöböt, akkor a gazdaság egészét a teljes bizonytalanságba rántja. Következésképpen két lehetőség közül választhatunk: vagy elfogadjuk ezt és beletörődünk abba, hogy időnként válság jön, ami recesszióval jár, és közben a teljes társadalmat mozgósítjuk a pénzvilág megmentése érdekében, vagy úgy döntünk, hogy mindenestül véget vetünk ennek a helyzetnek, más szóval egyfajta *cordon sanitaire*-rel elszigeteljük a kártételt. Frédéric Oudéa, a Sociétés Générales vezetője naivitással vegyes önbizalommal valóban nem akadékoskodott, hogy Karine Berger felfogását idézzük, ám a végén bevallotta, hogy a banki tevékenységek szétválasztásáról szóló törvény a bank tevékenységének összesen másfél százalékát érinti. Másfél százalékért tényleg nem érdemes akadékoskodni!

Ahhoz tehát, hogy valamirevaló szabályozást javasoljon a kormány, az kell, hogy a törvény ne rendelje alá magát teljes mértékben a pénzvilág sirámainak. A pénzügyi szakértők ugyanis eskü alatt vallják, hogy kivétel nélkül minden pénzpiaci művelet, a legbrutálisabb is, a reálgazdaság finanszírozását szolgálja. Ám a szocialistákat megfertőzte az a hiedelem, hogy a piaci finanszírozás korszerű és szakszerű, így aztán egy szavuk sincs arra, hogy minden pénzpiaci ügylet – fedezeti, likviditási, származtatott és maga a *shadow banking system*, az ún. árnyékbankrendszer is[11] – fontos, sőt nélkülözhetetlen. Marad tehát az a szabályzás, ami a bank tevékenységének alig másfél százalékát érinti.

Mindent a piacra kell bízni

„Ha olyan vállalatoknak, mint például a Vinci, több százmillió euróra van szükségük a tíz-tizenöt éves projektjeikhez, akkor nem kereskedelmi, hanem befektetési bankhoz fordulnak, amely nem spekulatív, hanem a reálgazdaság szempontjából hasznos tevékenységet folytat” – állította Karine Berger, amikor elutasította azt a módosító indítványt, amely azt szorgalmazta, hogy a tőkepiaci tevékenységeket ténylegesen szétválasszák a kereskedelmi banki tevékenységtől, és ne egyszerűen leányvállalatokba szervezzék. Semmi nem igazolja azt a megállapítást, hogy a kötvénykibocsátás olcsóbb finanszírozási forrás, mint a bankhitel, és hogy a kötvényes finanszírozás összköltsége a hagyományos bankhitelnél versenyképesebb. Jól tudjuk azt is, hogy egy bajba jutott vállalat nem fordulhat a kötvénypiachoz, mert meglehetősen durván utasítanak el. Ilyenkor nincs más választása, csak hagyományos hitelt nyújtó bankot kereshet fel.

Mindeközben a francia bankárok azért siránkoznak, hogy ha nem folytathatnak tőkepiaci tevékenységeket, akkor elveszítik a klienseket, csökken a forgalmuk és a nyereségük. Kertelés nélkül ki kell mondanunk, hogy teljesen hidegen hagy minket a bankok üzleti forgalma, nyeresége, továbbá az, hogy milyen helyezést érnek el a pénzügyi nemzetközi rangsorában. A társadalomnak nem fűződik semmiféle érdeke ahhoz, hogy a tőkés, de legfőképpen a bankárok hatalmas tételekben úzótt játékaiban részt vegyen. Sőt, az érdekei ezzel pontosan ellentétesek. A társadalom ezt mint kellemetlen meglepetést általában akkor szokta felismerni, amikor a válság idején összeáll a kép, és egyszerre sokan a tudatára ébrednek, hogy az a bankszektor, amelynek mérlegfőösszege mintegy négyszerese a GDP-nek – mint Franciaországban –, katasztrófát okoz, ha beüt a mennykő. Minél túlfeljettebb a bankrendszer, annál többet kerül, amikor meg kell menteni.

Ne legyenek a bankok túlságosan nagyok. Továbbá nyugodtan legyenek csak szürkék és unalmasak. Nem kell, hogy mindenki a bankárok fizetését és bónuszait irigyelje, nem kell, hogy túl nagy legyen a nyereségük, hogy nagyozljanak és töretlenül növekedjenek, nem kell a részvényeseiket és a brókereiket hizlálni. Tulajdonképpen pontosan ez, a bankok visszanyesése a cél. Ami pedig a nagyvállalati ügyfeleket illeti, ők viszonylag hamar felfogják: ha a banki hitel költségei esetleg magasabbak is a tőkepiaci

finanszírozásnál, bőven megéri akkor is, mert olyan folyamatos partneri kapcsolat alakul ki, amelyet nem mondanak fel az első probléma esetén, ahogy a tőkepiaci finanszírozást. Kevés az esélye tehát annak, hogy a Vinci kizárólag a Goldman Sachsra bízna sorsát.

Ám a szocialisták piac-bálványa mára akkorára nőtt, hogy a kis- és közepes vállalatok (kkv-k) finanszírozását is a tőkepiacról akarják biztosítani. Közismert, hogy a kkv-k és a bankok közötti együttműködés útja rögös és nincs virágszirmokkal behintve. Hogy a kkv-finanszírozás modernizálásához a tőkepiacon át vezet az út, ennek az elképzelésnek az ostobasága csak ideológiai konokságával vetekszik. Ugyanis két eset lehetséges: vagy csak a kkv-k legjava jut ki a tőkepiacra, s ezáltal a dolog természeténél fogva a sok hűhó semmiért helyzet áll elő, vagy a kkv-k derékhadát, azaz vállalatok ezreit ráengedjük a tőkepiacra. Kérdés azonban, hogy hogyan tudnának a pénzügyi elemzők és a hitelminősítő intézetek ennyi hitelfeltevőt monitorozni. Ezzel szemben a bankfiókok kiterjedt hálózatának pontos helyi ismeretei vannak az ügyfelekről. A kkv-k tőkepiaci finanszírozásakor csak kétes, subprime jellegű minősítésre számíthatnánk.

A disznó minden része izletes

A banki elit természetesen nem ismer magára e sertéstelepi hasonlatban, de tulajdonképpen erre, pontosabban a bankárok következő álokoskodására gondoltunk: ha a gazdaságfinanszírozás legmagasabb rendű formája a piac, akkor nagyjából minden, bármi és akármi, ami hozzájárul a tőkepiac jó működéséhez, elfogadható, sőt többé-kevésbé kívánatos. Ezt az érvet ragozzák vég nélkül, alig szofisztikáltabb formában, akkor is, amikor a jó öreg elméletet fejtegetik, miszerint biztosítani kell a piacok likviditását. Ahhoz, hogy a reálgazdaság alanyai, a vállalatok sikerrel bocsássonak ki értékpapírokat, vevőket kell találniuk, s ahhoz, hogy a vevők megvásárolják az értékpapírokat, biztosnak kell lenniük abban, hogy a papírok nem maradnak a nyakukon, azaz bármikor el tudják majd adni. Arra van szükség tehát, hogy a piac érintett szegmensében folyamatosan nagy intenzitással működjön a piac, biztosítva, hogy minden eladó vevőre találjon és viszont. Ezt nevezik egy szóval likviditásnak, a piac vagy egy piaci szegmens likviditásának. Ez a spekuláció legfőbb igazolása, amelyet végül már egyfajta közszolgáltatásnak állítanak be – és szó se essék az extraprofitról és a harácsolásról.

A likviditáselmélet tehát tulajdonképpen a profit előnyeit hirdeti. A spekulánsokat valójában nem érdekli a reálgazdaság, de – mondják a pénzügyi szereplők – ennek ellenére, végső soron mégiscsak a reálgazdaság érdeke, hogy a nagyvállalatok értékpapírokat tudjanak kibocsátani, vagyis likvid értékpapírpiac működjék. Tehát a reálgazdaságtól idegen spekulánsok, a likviditás elkötelezett hívei, mivel készséggel rendelkezésére állnak a piacra igyekvő, vagy onnan távozni szándékozó, illetve kényszerülő nagyvállalatoknak, biztosítják, hogy az értékpapírpiac gördülékenyen működjön, azaz hatékonyan finanszírozhassa... a reálgazdaság szereplőit. *Quod erat demonstrandum* („ezt kellett bizonyítani”, a ford.)

Következésképpen spekulánst emlegetni sértésszámba megy, és teljesen felesleges is, kellemesebben hangzik a piaci árjegyző (*market maker*) kifejezés. Kétségtelen, hogy ez a kifejezés szoros rokonságot mutat a sült galamb receptjével, hiszen meglepő módon átlagosan tízszer annyi spekulatív, vagyis tisztán tőkepiaci, mint reálgazdasági műveletre kerül sor, ami azt mutatja, hogy jól működtetik a piacot. A legmegengedőbb értelmezés szerint is a „likviditási közszolgáltatás” szerencsétlenül kusza kifejezés, s csupán ürügyül szolgál a spekuláció elburjánzására. A likviditást kilencedannyi piaci művelet is képes lenne biztosítani a viharmentes időszakokban. Merthogy a piaci viharok idején a piac működtetői sem ostobák, így, mint mindenki más is, sebesen elmenekülnek, s akkor hagyják a likviditást összeomlani, amikor arra a legnagyobb szükség lenne.

A banki tevékenységek szétválasztásáról szóló francia törvény tulajdonképpen legkevésbé a *market making* műveleteket kívánja leválasztani a hagyományos kereskedelmi banki tevékenységekről, és így szöges ellentétben áll az Európai Bizottság álláspontjával (lásd a Liikanen-jelentést), amely szemmel láthatóan engedett a populizmus csábításának. Bármelyik spekulatív műveletet gond nélkül, egyszerű kérésre át lehet minősíteni *piacot működtető* műveletté. Ez meglehetősen kényelmes megoldás. Tehát minden, ami a piacon zajlik, piacot működtető műveletnek minősül, minden kínálati művelet az, mert lehetővé teszi a vásárlónak a vételt, és minden keresleti tranzakció is, mivel lehetővé teszi az eladónak az eladást. Micsoda meglepetés! Ezt az érvelést persze nem volt könnyű kitalálni, de még nehezebb lenyomni a torkunkon. Tekintve, hogy bármilyen művelet hozzájárul a piac működtetéséhez, és a gazdaság finanszírozásához szükségünk van a tőkepiacra, ostobák vagy rosszindulatúak lennénk, ha bármit szét akarnánk választani, elvégre minden azonos célt szolgál. A francia parlament költségvetési bizottsága egyszerűen e józan észen alapuló érvelésnek engedett, mégpedig habozás nélkül – illetve másfél százaléknyi területet kíván szabályozni, ami persze Frédéric Oudéa-t, a Société Générale nagyfőnökét, nem is zavarja.

Ne bántsuk a szívünknek kedves fedezeti alapokat

Ugyanebbe az irányba mutat és azonos érvelést követ a bankok és a fedezeti alapok (*hedge funds*) kapcsolatainak szabályozásáról szóló törvénytervezet is. Valójában a fedezeti alapokat – amelyek lényegi eleme a kockázatvállalás és a tőkeáttételi hatás[12], és amelyek hatása felér egy jelentősebb természeti katasztrófával – a pénzügyi eszközök szemétdombjára kellene vetni. De legalábbis be kellene tiltani a bankrendszerhez való kapcsolódásukat. Nyugodtan hagyhatnánk a piac hőseit, hogy a tőkepiacról finanszírozzák magukat! De nem! Moscovici miniszter azzal áll elő, hogy a fedezeti alapok annak az ún. árnyékbankrendszernek (*shadow banking system*) a részei, amelyek, mint tudjuk, a tőke mintegy húsz százalékát birtokolják. Ezt viszont – a szokásos félreértelmezés miatt – úgy tekintik, hogy húsz százalék erejéig a fedezeti alapok is hozzájárulnak a gazdaság finanszírozásához. Következésképpen a fedezeti alapok is védendőek, mivel roppant hasznosak a gazdaság számára.

A folytatás, mint a karikacsapás: semmiképp sem szabad megakadályozni, hogy a bankok hitelezzék a fedezeti alapokat – amelyek meg a reálgazdaságot finanszírozzák! Gratulálunk, miniszter úr! Mindazonáltal röviden jelezhetnénk a miniszternek, hogy a bankok a fedezeti alapok közbeiktatása nélkül, *közvetlenül* is finanszírozhatnák a gazdaságot. Ezt az ellenvetést egyébként ki lehetne terjeszteni az árnyékbankrendszer egészére, mert olyan kvázi fekete lyukkal állunk szemben, amely a legkétesebb, a legkevésbé szabályozott pénzügyi vállalkozásokat tömöríti; s amely kizárólag úgy válhatott ennyire jelentőssé, hogy a banki hitelezés a modernitás jegyében hagyta magát kiszorítani. A reálgazdaságnak az lenne a legjobb, ha az univerzális bankok egyáltalán nem hiteleznék az árnyékbankrendszert. Ez lenne a leghatékonyabb eszköz a rendszer viszonylagos visszaszorítására, továbbá arra, hogy megszabaduljunk az árnyékbankrendszer által egyre csak terjesztett sorvasztó métetelytől. Emlékeztetni kívánunk arra, hogy a Bear Stearns, amikor már egyértelmű volt, hogy bajban van, első lépésként gyorsan bezárta két legszofisztikáltabb fedezeti alapját, továbbá, hogy a BNP-Paribas is arra kényszerült 2007 nyarán, hogy váratlanul három fedezeti alapját is bezárja. Amikor azután a csődhelyzet igazán súlyossá vált, 2008 őszén, akkor rákényszerült a *money market fund* felszámolására is. Soha senki sem bizonyította még, hogy a vállalatok és a háztartások egészséges finanszírozását a bankrendszer ne tudná önállóan ellátni, és tényleg szükség van a fedezeti alapokra.

De szó sincs arról, hogy komolyan megkérdőjelezzék a *hedge funds*-ok létét. Az univerzális bankok továbbra is nyújthatnak hiteleket a fedezeti alapoknak, és ezzel komoly kockázatoknak teszik ki a lakossági megtakarításokat. „Minden szükséges elővigyázatossági intézkedést megtettünk” – védekeznek a törvényjavaslat szerzői, hiszen elegendő egy pillantást vetni az első cikk 10. szakaszára. Eszerint a bankoknak csak arra van engedélyük, hogy fedezet mellett hitelezzék a fedezeti alapok tőkeáttételi ügyleit. Miután kizárólag a fedezett, vagyis biztosított tranzakciókat fogják engedélyezni, az egész művelet ugyebár biztonságos lesz. De a valóságban mit is jelentenek ezek a fedezetek? A spekulációra szakosodott pénzügyi világban a különféle értékpapírok letétbe helyezése a fedezet, a folyósított hitel összegével legalábbis megegyező értékben. Mindenekelőtt, szögezzük le, hogy jelenleg sem nyújtanak fedezet nélkül hiteleket a fedezeti alapoknak. Egyértelmű, hogy a törvény ebben a tekintetben nem jelent semmiféle változást, következésképpen nem érvényesül semmiféle korlátozás.

A fedezet gyakran csak illúzió

Válság idején a fedezetként elhelyezett értékpapírok szinte mindig veszítenek az értékükből, pedig állítólag „nagyon jó minőségű” papírokról van szó. A 2007–8-as eseményekkor derült ki, hogy az AAA minősítésű értékpapírok olykor fabatkát sem érnek. Ilyen esetekben az adóst – a fedezeti alapokat – felkérlik, hogy tegyen le nagyobb értékű fedezetet, de persze válsághelyzetben a *hedge fund*-ok nyomás alá kerülnek, és a likviditásuk rohamosan romlik. Akkor kellene tehát plusz fedezetet, még hozzá likvid fedezetet – még értékét nem veszített, erős értékpapírokat vagy hitelígérvényt – letenniük, amikor nagy a valószínűsége, hogy a pénzügyi pánik következtében teljesen megszűnnek a finanszírozási lehetőségeik. Ismeretes, hogy épp a likvid fedezet hiánya – amely persze láncreakcióként terjedt egyik bankról a másikra –, a letéti felhívások (*margin calls*) révén keletkezett likviditási problémák rengetgették meg 2007–8-ban a pénzügyi rendszert.

A hitelezők, vagyis a mi esetünkben az univerzális bankok szintén egy sor kockázatos műveletbe kezdenek a fedezetül elhelyezett értékpapírokkal – pedig a fenti problémákat figyelembe véve a fedezetként letétbe helyezett értékpapírok csak akkor jelenthetnének valódi biztosítékot, ha szigorúan elkülönített és hozzá nem férhető számlákon tartanák őket. De ki hiszi el, hogy a bank nem nyúlna hozzá a hitelek ellenértékéért, fedezetül kapott értékpapírokhoz? Ha a fedezet jó, vagy feltehetőleg jó minőségű, akkor olyan pénzügyi erőforrás, amelyet egy bank sem hagyna parlagon heverni. Maga a bank is haladéktalanul meg fog szabadulni a normális körülmények között biztosítékként szolgáló fedezettől, eladja a pénzpiacon, és így készpénzhez jut, vagy letétbe helyezi fedezetként,

amikor hitelt vesz fel. Létezik már a pénzpiacon egy széles, *repo*-nak (a *repurchasing* angol fogalomból származtatott szó) nevezett szegmens, amely arra szakosodott, hogy a fedezeti biztosítékok ellenében rövid határidőre likvid eszközöket biztosít. Amikor aztán beüt a krach, s mondjuk egy adós, például egy fedezeti alap, fizetéseképtelenné válik, hol vannak ezek a fedezetek? Az az értékpapír, amelyet annak idején azért bocsátottak ki, hogy válság idején elővegyék és eladják, már sehol sincs, és persze nem fogja megvédeni a hitelező bankot a krach veszteségeitől. A fedezet, vagy a likviditás szabályozása – bár nagyon szakszerűnek tűnik – azon biztosítékok közé tartozik, amelyek akkor működnek kifogástalanul, amikor nincs semmi gond, és főleg nincs pénzügyi pánik, és senkit sem kell semmilyen veszélytől megóvni.

A pénzügyi szektorban, szokás szerint, az ördög a részletekben, pontosabban az obskúrus és rejtett technikai részletekben lakozik. Ilyen például a származtatott tranzakcióknál támasztott marzs-igény kérdése. Hogy itt a pénzpiacok számára nagyon is fontos kérdéssről van szó, az abból látszik, hogy az amerikai bankok gondosan kilobbizták maguknak a jó szándékú Dodd–Frank Act idevágó passzusainak alapos átírását. A hitelek fedezeteként elhelyezett értékpapírok kezelése is része ennek a kérdésnek, ugyanis ilyen utakon terjednek tovább a rendszer válságjelenségei. A szocialista törvényalkotó, ha valóban a szabályozás volna a szándéka, akkor ahelyett, hogy „a hitelt csak fedezet ellenében” típusú biztonság illúziójába ringatná magát, gyökeresen átalakítaná a fedezetekre vonatkozó rendelkezéseket. Pontosabban szólva létre kellene hoznia ilyen rendelkezéseket, hiszen a pénzügyi szereplők ezen a téren azt csinálnak, amit akarnak. Azon is lemérhető, hogy mennyire tehetetlen a szocialista kormány, hogy javaslatainak ereje még a pénzügyi szereplők „önmérsékleti” szabályainál is csekélyebb. A bankok ugyanis, mivel nagyon jól tudják, hogy mitől mentek tönkre kis híján, komolyan foglalkozni kezdtek a fedezetmenedzsment[13] gyakorlatának módosításával. Úgy tűnik, készek olyan határozott lépésekre is, amelyek ténylegesen biztosítanak, hogy a fedezetek betöltsék valódi szerepüket, vagyis pánik és válság esetén a hitelezőt megvédjék a veszteségektől.

Sajnálatos módon a bankrendszer önszabályozása siralmasan következetlen. A félelemtől kocsonyaként remegő bankárok esküdznek, hogy megtanulták a leckét, és többé nem kerülhetnek bajba. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a jó szándék az idő múlásával, ahogy egyre távolodunk a traumától, elillan, majd az újabb pénzügyi buborék eufóriájában feledésbe merül. A szocialista törvényalkotó szemmel láthatólag nem értette meg, hogy egyedül a törvény tarthatja kordában az önszabályozókat. A bankok és más pénzintézetek következetességét ugyanis teljes mértékben pillanatnyi érdekeik határozzák meg. A szóban forgó törvény leghasznosabb eleme tehát az lehetett volna, hogy szigorúan előírja a fedezetként kapott aktívák zárolását. Akkor biztosan erős és panaszos jajgatást hallottunk volna Frédéric Ouade-tól. Teljesen általános és mindenre kiterjedő törvényt kellett volna elfogadni, esetleg olyat, amelyik kerek perec megtiltja, hogy a bankok hitelezzék a befektetési alapokat, illetve az úgynevezett árnyékbankrendszert. Nos, akkor kiderült volna, hogyan boldogulnak az urak a bankhitel nélkül, és megtalálják-e a számításukat, ha nem a lakosság megtakarításainak terhére spekulálnak.

Miféle szétválasztás?

Nem csupán arról van szó, hogy a törvényjavaslat szerinti szétválasztás, amely bizonyos banki tevékenységeket érintetlenül hagyja, másokat pedig leválasztana, lényegében jelentéktelen, hiszen a banki tevékenységek másfél százalékát érinti csupán, hanem arról is, hogy a szétválasztás formája leginkább a tartós vadházasságra emlékeztet. Ebből a szempontból a Volcker Rule, a Vickers- és Liikanen-jelentések és a Moscovici-terv is téves elemzésen alapul, amikor konokul fenntartja azt az illúziót, hogy nagyobb tőkével nyugodtan folytatni lehet a kockázatos üzleteket. Konkrétan azt javasolják, hogy a problémás tevékenységeket magasabb tőke megfelelési mutatójú leányvállalatokba helyezték ki (Tier-1), s azt remélik, hogy ezzel elejét veszik minden további gondnak.

Ezek szerint továbbra sem értik, hogy a pénzügyi válságfolyamatokban a fizetőképességnek (szolvencia) másodlagos jelentősége van. A válságot ugyanis az robbantja ki, hogy bizonyos aktívák értékét hirtelen és brutálisan leértékeli a piac, ezért előbb ebben a piaci szegmensben, majd fokozatosan a többiben is ellehetetlenül a likviditás, és így a piac hirtelen összezsugorodik[14]. Ezért indul roham a készpénzért. Sokadszor emlékeztetünk arra, hogy a Bear Stearns és a Lehman Brothers annak ellenére omlott össze, hogy a legmagasabb tőkekövetelményeket is teljesítették, jóval az előírt minimum feletti Tier-1 minősítésű tőkével rendelkeztek. 2008 után immár öt évet szántak a pénzügyi mechanizmusok és a válság következményeinek alapos átgondolására, így most megrökönyödhetünk, hogy a szabályozó rendszerek tanoncai továbbra sem fogják fel: még a leglátványosabb feltőkésítés és a holdingon belüli elkülönítés sem mentheti meg a befektetési bankokat a katasztrófától.

Az egyetlen intézkedés, amelynek e téren értelme lenne, a Goodhart–Persaud-javaslat volt. Eszerint a fizetőképességi mutatót a végérvényes rögzítés helyett anticiklikussá kellene tenni[15], s a szavatoló tőke mennyiségének követelményei a buborék-kialakulás kockázata, amit az aktívák gyors áremelkedése jelez, magával vonná a fizetőképességi mutató automatikus emelését. Persze nem szabad túlbecsülni az intézkedés horderejét. A hozadéka – az unalomig ismételt szöveggel ellentétben – elsősorban nem az, hogy „a tőke csillapítja a veszteségek okozta megrázkódtatások erejét”, hanem az, hogy a kérdéses piaci szegmensben szűkíti a bankok hitelezési képességét, s ezzel visszafogja a buborékot. Más szóval, az anticiklikus tőke-koefficiens a gyakran sulykolt tévhitel szemben nem a *prudenciális politika* eszköze, hanem a – más eszközökkel folytatott – *monetáris politika* része, hiszen nem a bankok feltőkésítése, hanem a hitelkínálat szabályozása a cél.

Kiszervezés leánybankokba: halottnak a csók

Az elvi eltévelyedés egyáltalán nem zárja ki a téves megvalósítást. Hogy a tényleges és teljes szétválasztás, *bank split* helyett leánybankok létesítése mellett döntöttek, az szomorú bizonyítéka az erőtlenségnek. Karine Berger a pénzügyi bizottság ülésén azt állította, hogy ha bajba kerül egy adott leánybank, a lakosság megtakarításait összegyűjtő anyabankot ez nem fogja megráznia. A törvény ugyanis úgy rendelkezik, hogy a holdingnak a tőkepiaci műveletekre szakosodott leánybankot külső (azaz tőle független) egységként kell kezelnie. Ebből következően a leánybankra a nagykockázat-vállalási korlátokra vonatkozó irányelvet kell alkalmazni. Utóbbi megtiltja, hogy egy bank saját szavatoló tőkéjének több mint tíz százalékát kockázatos ügyletre használja fel. A banki holding tehát nem siethet e korlátot meghaladó mértékben leánybankjának segítségére. Ebből Karin Berger arra a következtetésre jut, hogy a leánybank csődje esetén „az anyabank garantáltan hermetikusan elszigetelt” marad.[16] Elképzelhető azonban, mégpedig számos okból, hogy nem célszerű feltétlenül Karine Berger megítélésére hagyatkoznunk.

Először is, e tökéletes és teljes elszigetelés mellett is az anyabank alaptőkéjének tíz százalékát tökéletesen és teljesen kockáztatják. Másodszor a Banque de France-nak a nagykockázatok ellenőrzésére vonatkozó 93-05 sz. rendelete[17] megállapítja, hogy az egy egységre megállapított kockázat súlyozott nettó kockázatként értendő. Más szóval: a holding által a leányvállalatnak biztosított mentőhitel bruttó összege igencsak meghaladhatja az alaptőke tíz százalékát. Márpedig válsághelyzetben a bruttó likviditási képességnek van jelentősége, hiszen az számít, hogy egy komoly fizetőképességi válság idején milyen nagyságrendű tartalékokat lehet mozgósítani. Biztosak lehetünk benne, hogy az anyabank minden rendelkezésére álló forrást biztosít majd a leánybank megmentésére. Egészen addig, amíg bruttó kötelezettségvállalásai lényegesen meghaladják szavatoló tőkéje tíz százalékát. Ráadásul például a BNP-Paribas-nál a tíz százalék is 7,5 milliárd eurót jelent. Ez csak szalmaszál persze, amikor a leánybank bedől. Mint minden hasonló esetben, a tényleges veszélyt nem annyira a szavatoló tőke felélése jelenti, inkább az, hogy az anyabanknál is sürgős és teljesíthetetlen likviditási igény jelentkezik. Márpedig válsághelyzetben a likviditás jelenti az igazi problémát. Amikor egy holding bonyolult körülmények között arra kényszerül, hogy leánybankja segítségére siessen, ki hiheti, hogy ez a fejlemény közömbösen hagyja a piaci szereplőket? Akkor viszont hogyan tudná a holding biztosítani a tényleges finanszírozási igényeket?

Általában ilyenkor kerül ismét előtérbe a bank fizetőképessége, a szolvencia egyébként másodrendű kérdése, ám ezúttal a pénzpiaci pánikot felerősítő tényezőként. Fogyatékoságai ellenére a fizetőképességi rátát szoros figyelemmel kísérik a hitelezéssel foglalkozó nagybefektetők, a pénzpiacok működtetői[18], akik ezt a mutatót még rövid lejáratú hitelnyújtásnál is a hitelfelvevő minőségének értékelésére használják.[19] Mindez rávilágít a pénzpiac sajátos bájára, ahol a hiedelem – a hit, hogy az adós képes lesz törleszteni, vagy a jövőbeli pénzügyi megbízhatóság mutatója – szüli a törvényt. Más szóval elégséges, ha a piaci szereplők leteszik a garast valamely tetszőleges indikátor mellett, hogy az érdemtelen jelentőségre tegyen szert, s következményekkel járó hatást érjen el. Ha a piaci működtetők úgy látják jónak – s ezt teszik válsághelyzetben –, hogy a hitelfelvevőket a Tier-1 ráta alapján ítélik meg, továbbá hogy kizárólag a legjobbakat finanszírozzák, akkor jaj annak, aki e tekintetben nem bizonyul stabilnak. Ez esetben finanszírozási forrásai sorra eldugulnak, mindaddig, amíg tönkre nem megy. Mindez pedig látszatra igazolja, hogy az indikátort jól választották ki, az helyesen mutatja a piaci folyamatokat és így kvázi igazolja az elméletet. Persze e jelenség okai igazából máshol keresendők. Mindenesetre egy ilyen körülmény sarokba szorítja majd a problémás leánybank terhét cipelő anyabankot. A holding kénytelen lesz a leány veszteségeit kompenzálni, aminek következtében saját fizetőképessége rendül majd meg. Mindez végső fokon az anyabank saját finanszírozási képességének folyamatosságát fenyegeti, pontosan akkor, amikor a leánybank megsegítése érdekében éppenséggel a legstabilabbnak kellene lennie.

A banki tevékenységek szigorú szétválasztását szavatoló, úgynevezett banki apartheid törvény

Karine Berger szerint a spekulációs üzletág leányvállalatokba szervezése képes lenne hermetikusan leválasztani az anyabanktól a kockázatos pénzügyi tevékenységeket. Ez azonban az ő felfogása. Ugyanakkor mindenki más láthatja, már aki veszi a fáradságot, hogy megértse a válság mechanizmusát: a törvényjavaslat szövege erősen elfogult. A társadalmat porig romboló pénzhatalom minden túlzás nélkül nevezhető romboló erejűnek, mivel azonban díszes csomagolásban – általában luxusöltönyben – jelenik meg, pusztító hatását gyakorlatilag nem akarják észrevenni. Ha azonban bárki közelebről szemügyre veszi az utóbbi évek gazdasági történéseit, meggyőződhet róla: szinte az összes kontinens hemzseg az olyan eseményektől, amelyek bizonyítják a tőkepiacok liberalizálásának súlyosan káros következményeit.

Ha ténylegesen válaszolni akarunk a jelenlegi, a kapitalizmus történetének bizonyára legsúlyosabb válságára, akkor a legkevesebb, amit tehetünk, hogy a piaci műveleteket teljesen szétválasztjuk. Ezekről a tőkepiaci műveletekről kézzelfogható bizonyítékok birtokában minden további nélkül kijelenthetjük, hogy érdemlegesen szinte semmivel sem, vagy alig nyújtanak többet, mint a közönséges bankhitelek. „Mi a helyzet akkor a részvénytőzsdével?” – kiáltanak fel kétségbeesetten a tőkepiac barátai, hiszen az már Ford korában is létezett. Igen, de akkoriban a tőzsdepiac nem burjánzott vészesen el, s azért nem vették észre, hogy tulajdonképpen nagyszerűen meglennének nélküle is.[20]

Vétkes felelőtlenség lenne, de akár hagyjunk meg bizonyos pénzügyi tevékenységeket. Ez azonban csakis abban az esetben képzelhető el, ha a betéteket befogadó bankoknak szigorúan megtiltanák, hogy bármiféle kapcsolatban álljanak a pénzügyi műveleteket folytató pénzügyintézetekkel. Ahogy várható volt, a francia bankárok első – egyébként felesleges – rémült tiltakozása arra utalt, hogy a probléma nem a banki modellben rejlik. Ugyanis láttuk, hogy a szőnyegre kerültek olyan tisztán befektetési bankok, mint a Bear és a Lehman, miközben a „francia típusú” univerzális bankok viszonylag becsülettel megállták a helyüket. Ha elvonatkoztatunk, és nem nyitunk vitát a bankárszakma és a tisztesség kapcsolatáról, valamint a francia bankoknak a válság idején tanúsított tényleges viselkedéséről, akkor leginkább a vakmerőségüket kell értékelnünk. Ők ugyanis naivitástól áthatva kioktatnak bennünket, hogy igenis, ha hatalmas betétállományon trónolunk, akkor jól meg tudjuk rakni a tányérunkat. Ezzel olyan ponthoz értünk, amikor emlékeztetnünk kell őket: a lakosság megtakarítása nem arra való, hogy tompítsa a bankok spekulációs veszteségeit. Hogy még világosabban lássuk a pénzügyvilág ártatlan arroganciáját: védekezésként szem elől téveszti azt a feladatát, hogy öröködjék a bankbetétek biztonsága felett, és nyíltan bevallja: jól tudja, hogy a spekulációk kockáztatják a bankbetéteket. Sőt, igencsak elégedett, hogy a betétek ellenőrzését kézben tartja.

A problémára az sem kínálna kielégítő választ, ha a Karine Berger egyébként meglehetősen katasztrófális koncepciója szerinti „hermetikus elszigetelés” és a leánybankokba kiszervezés helyett ténylegesen szétválasztanák a banki és tőkepiaci tevékenységeket (*banking split*)[21]. Teljesen el kell vágni minden kapcsolatot a betéteket kezelő kereskedelmi bankok és a befektetési bankok között, nemcsak a tulajdonosi, vagyis leánybanki kapcsolatokat, hanem a hitelezést és a fedezetnyújtást is le kell állítani, hiszen ezekkel a lakossági betéteket kockáztatják. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy egy kereskedelmi bank semmilyen körülmények között nem létesíthet hitelkapcsolatot egy befektetési bankkal, legalábbis hitelezőként semmiképpen sem. Egy ilyen rendelkezés azt feltételezi, hogy „*két, egymástól elhatárolt bankközi piacot hozunk létre*. Amennyiben komolyan akarjuk venni a banki *szétválasztás* gondolatát, abból egyenesen következik, hogy ezt a szétválasztást *minden területre ki kell terjeszteni!* Szét kell választani a banki intézményeket magukat, szét kell választani a működésükre vonatkozó szabályozórendszert (tőkefelelési mutató, tőkefedezet, stb.), a bankközi piacokat, továbbá, miként azt nemrégén javasoltuk[22], a jegybanknak eltérő kamatlábat kell megállapítania a kereskedelmi bankok, valamint a befektetési bankok refinanszírozására.”[23]

Ha a pénzügyvilág belülről nem gyarmatosította volna teljesen a szocialista kormányt, ha annak maradt volna még szemernyi bátorsága, s ha képes lett volna felmérni a tőkepiacok által a társadalom egészének okozott súlyos károkat, akkor nem ezt a korcs szétválasztási törvényt, hanem a teljes szétválasztást szavatoló apartheid törvényt kellett volna elfogadnia.

Fordította: Forgács András

[1] A pénzügyi bizottság 60. sz. beszámolója a 2013. január 30-i ülésről, 7. o.

[2] Az Európai Bizottság számára 2012. októberben készített szakértői javaslatok a bankrendszer strukturális reformjáról.

[3] A Veig nevű internetező joggal jegyzi meg: ha Karine Berger jelenleg nem is kap fizetést a bankoktól, korábban igenis kapott, ráadásul nem is keveset, hiszen az Euler-Hermès hitelbiztosítónál dolgozott közgazdászként.

[4] Benjamin Masse-Stamberger: *Réforme bancaire: des lobbys très investis [A bankreform: a nagyhatalmú lobbik]*, *L'Expansion*, 2012. december 5.

[5] A BNP-Paribas elnök-vezérigazgatója hosszú éveken keresztül, 2011-ig.

[6] Az SFEF (Société de financement de l'économie française, a francia gazdaság finanszírozására létrehozott társaság) a sürgősségi hitelezésre, az SPPE (Société de prise de participation de l'Etat, az állam tulajdonrész -átvállalására létrehozott társaság) a kvázi tényleges tőkeaport végrehajtására.

7 Ebből 77 milliárdot az SFEF-nek juttattak, húszmilliárdot tulajdonrész vásárlásra fordítottak.

[8] A Dexia francia-belga óriásbank, amelyet többször is meg kellett menteni az utóbbi években.

[9] <http://www.magyardiplo.hu/archivum/2013-m%C3%A1rcius/1090-goeroeg-adossag-europai-megoldas#comments>

[10] <http://www.magyardiplo.hu/kezdolap/1135-hogyan-keruelik-ki-a-gazdagok-az-adofizetest>

[11] Az árnyékbankrendszer kifejezés azokat a pénzintézeteket és bankműveleteket jelenti, amelyek nem jelennek meg a bankok mérlegében, és így a szabályozást megkerülve működnek. Általában a bankok maguk a tulajdonosai az árnyékban működő pénzintézeteknek.

[12] Tőkeáttételnek nevezik, amikor a saját tőke többszörösével szállnak be egy spekulációs üzletbe. Ennek következtében sokszoros nyereségre vagy veszteségre lehet szert tenni. Általában a nyereség a sokszoros – értelemszerűen.

[13] Lásd Anuj Gangahar: *Default protection: collateral management grows in strength [Csódvédelem: gyors ütemben erősödik a fedezetbiztosítási menedzsment]*, *Financial Times*, 2011. szeptember 11.

[14] Lásd: *L'effarante passivité de la "régulation financière" [A pénzügyi szabályozás elképesztő passzivitása]*, in *Les Economistes Atterrés, Changer d'économie*, Les Liens qui Libèrent, 2012 (Az elkeseredett közgazdászok kiadványa a *Váltunk gazdaságot* sorozatban, A felszabadító kötelékek c. kiadónál, 2012)

[15] Charles Goodhart és Avinash Persaud: *How to avoid the next crash [Hogyan kerülhetjük el a következő összeomlást?]*, *Financial Times*, 2008. január 30.

[16] A Pénzügyi Bizottság 63. sz. jegyzőkönyve, beszámoló a 2013. január 30-i ülésről, 10. o.

[17] Időnként felülvizsgálat tárgya. Erre utoljára 2011. november 23-án került sor.

[18] A félreértések elkerülése érdekében célszerű leszögezni, hogy a *nagybani hitelpiacok* elnevezés ellenére az itteni intézmények nem nyújtanak hitelt, ami pénzteremtési művelet, hanem kötvényfinanszírozási lehetőségeket kínálnak.

[19] A fizetőképesség, a szolvabilitás a pénzügyi szilárdság jellegzetes hosszú távú indikátora, a rövid távú fizetőképesség a likviditás.

[20] A javaslat részletes kifejtését lásd: *Et si on fermait la Bourse [Zárjuk be a tőzsdéket!]*, *Le Monde diplomatique*, 2010. április

[21] A valódi szétválasztás azt jelentené, hogy a tőkepiaci tevékenységeket finanszírozó pénzintézet és a bankbetéteket befogadó kereskedelmi bank között nincs semmilyen tulajdonosi kapcsolat.

[22] <http://blog.mondediplo.net/2008-04-23-Quatre-principes-et-neuf-propositions-pour-en>

[23] Az volt a terv, hogy a buborékot már keletkezésének pillanatában ki lehessen szűrni azáltal, hogy a fedezeti alapok refinanszírozási hiteleinek kamatait gyilkos szintre emelik anélkül, hogy ezzel ártanának a reálgazdaságnak kínált hitel árán.

Az Orbán-rezsim támogatói

Jakab Attila

A Magyar Nemzet mintegy győzelmi jelentésként tette közzé, hogy „világszerte 50 országból 66 civil szervezet írta alá eddig azt a nyilatkozatot, amely határozottan kiáll a magyar alaptörvényben megfogalmazott értékek – különösen a család és a férfi-nő házasság intézménye – mellett, és amelyet a napokban juttatott el a kezdeményezést szervező spanyol Profesionales Por la Ética [www.profesionalesetica.org] szervezet Orbán Viktor miniszterelnöknek – tájékoztatta Havasi Bertalan, a kormányfő sajtófőnöke hétfőn [június 24-én] az MTI-t”[i].

Annak, hogy egy rezsimet támogatnak, önmagában csak akkor van hírértéke, ha a rezsim megítélése mind nemzeti, mind nemzetközi viszonylatban folyamatosan romlik. Innentől időt, energiát és pénzt nem kímélve kell a kiválóságba vetett hitet fenntartani, és minden eszközt bevetve támogatókat szerezni. Ha végignézzük a Ceausescu-rendszer magyar nyelvű pártlapjának, az Előré-nek, az 1989-es bukás előtti évfolyamait, akkor azt látjuk, hogy oldalakon keresztül olvashatók a „hőn szeretett” Ceausescu elnök-főtitkárnak, és tudós feleségének, küldött üdvözlő táviratok.

Időközben az Index természetesen kiderítette[ii], hogy nem eszik azért annyira forrón a kását, és a kép ennél valamivel árnyaltabb. A valóság ugyanis az, hogy a dokumentumot mindössze 14 ország szervezetei írták alá; s ezek többségükben dél-amerikaiak (29), azon belül pedig kolumbiaiak (17). Aggodalmuk pedig kizárólag abból fakad, hogy a magyar alaptörvény által megfogalmazott családmódel (egy férfi és egy nő házasságkötéssel szentesített életközössége), illetve az élet fogantatástól számított védelme tulajdonképpen az ő ügyük; ez a létezésük alapja, és ez ad értelmet a politika és a társadalom befolyásolásáért folytatott küzdelmüknek (az „Isten országát” a földön megvalósítani szándékozó latin amerikai szélsőséges katolikusok szellemiségére vonatkozóan lásd lábjegyzet[iii]). Talán ez is az oka annak, hogy néhány nap elteltével a győzelmi jelentés elhalványult; bevonták az elhallgatás burkával. Valaki vélelmezhetően rájött: az Orbán-rezsimnek ez a támogatás többet árt, mint amennyit használ.

Mert kik is támogatják valójában az Orbán-rezsimet? Azok az ultrakonzervatív katolikusok, akik a kereszténységet lényegében a szexuáletikára (és pedig az abortusztilalomra; lásd például www.hazteoir.org partnerszervezetet) redukálják! Joggal feltételezhető tehát, hogy a támogatás az egyre szélsőségesebb KDNP-nek köszönhetően jött létre. Orbán Viktornak a kereszténységről tartott spanyolországi előadása[iv], ahol a jobboldal máig a Franco-rezsim nosztalgiját ápolja[v]mindenképpen megtermette gyümölcsét. Ez azonban nagyon megkeseredhet.

Annál is inkább mivel a támogatással szinte mondhatni egy időben bontakozott ki a KDNP (egészen pontosan Pálffy István, Surján László és Harrach Péter), a józan ész nélkülülő és erkölcsi gátlásokat nem ismerő (mondhatni az aljasságig menő), támadása a luxemburgi keresztényszocialista Viviane Reding, az Európai Unió Igazságügyi és Alapjogi biztos, ellen. A poén: mindnyájan ugyanahhoz a pártcsaládhoz, az Európai Néppárthoz, tartoznak. Pedig a magyar „nemzeti-keresztény” képviselőknek értelmetlen Reding asszonyt fikázni a Bilderberg csoporttal. Bizalommal fordulhatnak Martonyi János külügyminiszterhez, és ő minden bizonnyal készséggel felvilágosítja őket a bilderbergi dolgok menetéről[vi].

A történet hozadéka, hogy a Reding-üggyel Orbán Viktornak lényegében sikerült az Európai Néppártba bevinni a megosztottságot. Ha ehhez még hozzávesszük azt, hogy a Néppártnak közben összejött egy Berlusconi-ügy (ahol a politika és a katolikus egyház, szintén a hatalom, a pénz és a szex összefüggésében mosódott össze; lásd G. Nuzzi, Őszentsége XVI. Benedek titkos iratai, Art Nouveau Kiadó, Pécs), meg egy Erdogan-ügy (a maga halottaival, akik az orbáni kettős mércéjű „nemzeti-keresztény” erkölcsbe simán beleférnek), akkor talán nem járunk messze attól a valóságtól, hogy lassan-lassan körvonalazódní látszik ennek a rendkívül heterogén pártcsaládnak a krízise. Azzal, hogy az Orbán-rezsim és a spanyol irányítású ultrakonzervatív katolikusok egymásra találtak, Orbán egyértelművé tette, hogy ő már régen nem egy lokális, magyar, hanem valójában egy európai probléma.

A legkisebb közös nevező, ami a döntően spanyol nyelvterületen tevékenykedő, és a jobb módú középosztályból verbuválódó ultrakonzervatív katolikusokat az Orbán-rezsimmel összeköti, az nem más, mint a családvédelem, és mellesleg az abortusz (tévesen feltételezett alaptörvényi) tilalma. Ez teljesen egyértelmű a Profesionales Por la Ética honlapján elérhető szöveg alapján[vii]. A spanyol szocialista Zapatero kormányok (2004–2011) idején a meleg és a meleg házassága elleni harcban megedződött szervezettel elhitették, hogy az Orbán-rezsim esetében is kizárólag erről van szó. Egyértelmű, hogy megvezették őket. Megítélésem szerint még arról sincs tudomásuk, hogy a kétszínűséget és a kettős beszédet mesteri fokon gyakorló Orbán-rezsim a nyílt törvényi tilalom lépését a fokozatosan elvállaltanodó magyar társadalomban nem meri meglépni. Ahhoz túl gyáva; irtózik a konfliktustól, amit nem ő provokál (lásd 2006) és irányít. A sunyiság stratégiája a pillanatnyi érdek szempontjából sokkal kifizetőbb. És kit érdekel a holnap? A holnapután meg végképp!

A támogatással azonban hosszabb távon senki nem nyer; mindenki csak veszít: a katolikus szervezetek, az Orbán-rezsim, és maga az Európai Néppárt is. Hiszen az válik világossá, hogy az ultrakonzervatív katolikusokat a patriarchális családmódel védelmezésének és a szexualitásnak a társadalom egészére érvényes szabályozásának igényén kívül valójában semmi más nem érdekli: sem a jogállam felszámolása, sem az egyházi és vallási diszkrimináció, sem a véleménynyilvánítás és sajtószabadság korlátozására irányuló törekvések, sem a szegénység kriminalizálása, hogy a mindennemű (föld-, trafik-, stb.) mutyiról, illetve a maffiasodás önkormányzati szintre lebontott rendszeréről ne is beszéljünk. Egyértelmű, hogy számukra a katolicizmus nem Jézusról és az evangéliumról, hanem a szexről szól; ami mögött természetesen a társadalom megszervezését és irányítását lehetővé tevő politikai hatalom megszerzése áll. Akár komikusnak is tűnhetne, amennyiben nem lenne véresen tragikus, hogy az erkölcsi relativizmus elleni harcot zászlajukra tűző katolikus szervezetek egy olyan rezsimet támogatnak, amelynek egyszerűen nincsen semmiféle erkölcsi érzéke és, a benne szerepet vállaló egyháziak révén nap mint nap egy tekintélyelvű, teológiaiilag lebutított, embertelen és antiszociális kereszténységről tesz tanúbizonyságot. Ez szöges ellentéte annak, ami Ferenc pápával a Vatikánban körvonalazódni látszik.

Ezzel a megszerzett támogatással Orbán, akarva-akaratlanul, az ultrakonzervatív (akár bigottnak is mondható) és politikai ambícióktól fűtött, ugyanakkor szociálisan érzéketlen és irgalmatlan, mindennemű emberi együttérzésre képtelen politikai katolicizmus vezéralakjává avanszál Európában. Lényegében véve most már nem csak politikailag, hanem vallásilag is a perifériára kerül, ami tovább erodálja azok körét, akik még egy fényképen szeretnének szerepelni vele.

Az Európai Néppárt számára egyre megkerülhetetlenebbé válik az Orbán Viktorral szembeni markáns és világos állásfoglalás. Az idő ugyanis Orbánnak dolgozik. Minél tovább tart a maszatolás, annál inkább fog elhiteltelenedni, belülről rohadni a pártcsalád, hiszen újabb és újabb orbáni konfliktusok jönnek majd. Lényegében azt kell eldönteniük, hogy Alcide de Gasperi (1881–1954), Robert Schuman (1886–1963), Jean Monnet (1888–1979) és Konrad Adenauer (1876–1967) örökségét viszik tovább; avagy Franco tábornok (1892–1975) olyan szellemi gyermekeivé kívánnak válni, amelyet az Orbán–Aznar–Berlusconi–Sarkozy–Erdogan politikai kultúra fog meghatározni!

[i] <http://mno.hu/belfold/vilagszerte-rengetegen-kialltak-az-alaptorveny-mellett-1168813>

[ii] http://index.hu/belfold/2013/06/25/kolumbiaban_imadjak_a_magyar_alaptorvenyt

[iii] www.youtube.com/watch?v=moEoGLcSvHw

és www.youtube.com/watch?v=VLimutAg6hc

[iv] <http://mno.hu/lapszemle/kereszteny-ertekek-nelkul-nem-letezhet-europa-1152414>

[v] www.magyardiplo.hu/2011-marcius/373-a-spanyol-es-az-olasz-jobboldal-ujabb-toertenete

[vi] http://velemenyezer.blog.hu/2010/05/28/martonyi_bilderberg

[vii] <http://matrimonioyfamilia.com>

Boston magányos farkasai és az észak-kaukázusi dzsihád összefüggései

Murad Batal al-Shishani

Az április 15-i bostoni maratonon elkövetett bombamerénylet után az amerikaiak úgy érezték, a "szent háború", a dzsihád fenyegető szelleme megint közöttük kísért, mindenütt rettegést kelt: az egész iszlám világ – a Szaheltől Afganisztánig és a Kaukázusig – az USA ellen szervezkedik. Pedig a merényletet elkövető csecsen származású Carnajev testvérek indítékainak kevés köze van a Csecsen Köztársasághoz, mivel ott a harcok tulajdonképpen Oroszország ellen, a nemzeti függetlenség kivívásáért folynak.

A bostoni robbantásban hárman vesztették életüket, kétszáznál is többen – sokan igen súlyosan – megsebesültek. A tragédia napjaiban érkezett egy másik szomorú hír is: elhunyt Moshe Gammer, a Tel Aviv Egyetem történész-professzora. Marie Bennigsen Broxup-pal együtt (aki szintén néhány hónapja halt meg), ők voltak az első tudósok, akik Észak-Kaukázus történelmét, társadalmait és kultúráját tanulmányozták. Ez a kutatási terület ma sem sokakat vonz, nem sok tudós mozog otthonosan ebben a témakörben. Moshe Gammert személyesen is ismertem. Twitteren küldött rövid üzenetben fejeztem ki halálán érzett megrendülésemet. Vanora Benett brit írótól, a csecsen problémáról szóló izgalmas könyv, a *Crying Wolf*[1] szerzőjétől jött az egyetlen válasz-üzenet. Vanora Benett az 1990-es években tudósítóként élte át a csecsen háborúkat. Könyvét olvasva bepillantást nyerhetünk a tragikus események összefüggéseibe.

Amint kiderült, hogy a bostoni merénylet fő gyanúsítottjai a csecsen Carnajev-fivérek, Csecsenföld hirtelen igen népszerű téma lett a twitteren. Az idősebbik, Tamerlan a rendőrséggel folytatott tűzharcban halt meg április 18-án. Amikor Dzsohart, az öccsét sikerült elfogni, azonnal kórházba kellett szállítani. Egy héttel később, a kezelés befejeése

után tartóztatták le.

Moshe Gammer több cikket és könyvet írt az Észak-Kaukázusról és Csecsenföldről. 2005-ben megjelent könyve, *A magányos farkas és a medve* (alcíme: *A csecsen ellenállás három évszázadának története*)[2] a kis csecsen nép függetlenségi harcáról szól, amit évszázadok óta folytat a hatalmas szomszéd, Oroszország ellen. A legutóbbi eseményeket elemezve rávilágít arra, hogy a csecsen függetlenségi mozgalom ideológiája gyökeresen megváltozott a Szovjetunió összeomlása után, amikor is a nacionalista jelszavak helyét a vallási meggyőződés vette át.

"Magányos" avagy a "szimbolikus" farkas?

Az Amazon webáruház rendelési listáiból kiderült, hogy Gammer könyve eljutott Tamerlan Carnajev kezébe is. Bár a bostoni merénylet kapcsán az amerikai média részletesen foglalkozik az iszlám észak-kaukázusi térhódításával, mégis teljes bizonyossággal állítható, hogy a két Carnajev "magányos farkasként" követte el tettét. A "magányos farkas" ebben az összefüggésben más jelentést hordoz, mint Csecsenföldön. Ott ugyanis a "farkas" – nemzeti jelkép: a csecsen függetlenségi zászló egyik motívuma, és neve bekerült a csecsen függetlenségi mozgalom himnuszába is.

A „magányos farkas” elnevezés a terrorizmusról szóló tanulmányokban olyan személyt jelöl, aki „vagy személyes okokból, vagy pedig egy ideológiailag zárt csoport elvárásainak megfelelően”[3], egymaga keresi meg a támadása célpontját. A magányos farkasok terrortámadásai és ideológiai motivációi a legkülönbébbek lehetnek. A terrorizmusról írt könyvében Jeffrey Simon[4] emlékeztet arra, hogy Észak-Amerika történetében a XX. század kezdete óta valósággal hemzsegnek a "magányos farkasok", a különféle terrorakciók elkövetői. De például a norvég szélsőjobboldali Anders Behring Breivik, a 2011. júliusi tömegmészárlás hidegvérű tettese, aki hetvenhét fiataalt lőtt agyon, ugyancsak ennek a terrorista-típusnak a megtestesítője.

A dzsihádista szalafiták és az al-Kaida "magányos farkasai" gyakran hajtanak végre terrorakciókat, jellemzően a nyugati országokban. Több dzsihádista vezető is arra ösztönzi a fiatal muszlimokat, hogy az *al-dzsihad al-faradi* (az egyéni dzsihád) nevében kövessék el támadásaikat, Oszama bin Laden, egykori al-Kaida vezető jelszavát követve: „Senkitől se kérj tanácsot, ha amerikai akarsz ölni.”

Hivatalos források szerint a fiatalabb fivér, Dzsohar Carnajev azt vallotta a Szövetségi Nyomozóirodának (FBI), hogy Anwar al-Awlaki[5] internetes szónoklatai buzdították őket tettük elkövetésére. Az "internet bin Ladenjét", az amerikai-jemeni prédikátort 2011-ben egy CIA-dróntámadás likvidálta Jemenben. A fiatal terrorista vallomása alátámasztja a feltételezést, hogy a fivérek mint igazi "magányos farkasok", nem álltak kapcsolatban Gammer és Bennett könyvének hőseivel, a csecsen lázadókkal. Bár meg nem erősített értesülések szerint 2012-ben, a szülőföldjére látogató Tamerlan találkozott észak-kaukázusi felkelőkkel, radikalizálódása mégsem függ össze az ottani helyzettel.

A csecsen háború

A dzsihadisták az 1994-es első Oroszország elleni háború kezdetekor jelentek meg Csecsenföldön. Amikor az afganisztáni háború véget ért, sok arab fegyveres tovább akarta folytatni a harcot, tehát új hadszínteret kellett találniuk. Többen is, például a híres szaúdi vezér, Khattab (Samir Saleh Abdullah Al-Suwailem), már Tadzsikisztánban is az iszlamisták oldalán harcolt az 1992-1994-es polgárháborúban.

Az első csecsen háború idején azonban, a dzsihadisták még nem tömörültek külön mozgalomba. A Szovjetunió felbomlása után ők is csatlakoztak a nemzeti függetlenségre törekvő első csecsen elnök, Dzsohar Dudajev nacionalista irányvonalához. Az első csecsen háborúban sikerült győzelmet aratni az orosz hadsereg fölött és 1997-ben megkötötték a békét. Borisz Jelcin, az Orosz Föderáció akkori elnöke szerint ez a „történelmi jelentőségű békekötés... végérvényesen lezárja a két szomszédos ország közötti háborúk 400 éves történetét”.

Egy évvel korábban, 1996-ban az oroszok egy lézer-irányítású rakétával likvidálták Dudajevet, aki műholdas telefonon éppen II. Hasszánnal, az orosz-csecsen ügyben közvetítő marokkói királlyal tárgyalt. Az új választásokra nemzetközi megfigyelők jelenlétében került sor és a mérsékelt Aszlan Maszhadov lett az új elnök. Oroszország azonban nem tartotta be korábbi ígéreteit, nem segítette a csecsen újjáépítést. Akárcsak Dudajev, az 1997 januárjában megválasztott új elnök, Aszlan Maszhadov is szekuláris nacionalista elveket vallott. Fenntartás nélkül bízott abban, hogy a csecsen konfliktus megoldható politikai egyeztetések útján. De Oroszország hajthatatlan maradt. A tárgyaláskészség teljes hiánya beláthatatlan következményekkel járt: kedvező helyzetet teremtett a dzsihadisták rohamos térnyerésének.

Az erős anyagi bázissal rendelkező dzsihadisták támogatták a helyi iszlamistákat, hogy a csecsenföldi és a szomszédos országokból érkező, a függetlenségéért harcba szálló fiatalok tömegeit megnyerjék vallási meggyőződésüknek. Saria bíróságokat állítottak fel, a társadalom iszlamizálására törekedtek, és ami a legfontosabb: kiképző táborokat hoztak létre, ahova sikeresen toboroztak újabb és újabb arab harcosokat. 1997 és 1999 között a különböző arab országokból érkező dzsihadisták száma gyorsan emelkedett. Az afgán veteránok 45 százaléka csatlakozott a csecsenföldi harcosokhoz, míg az első háború idején mindössze 30 százalékuk. A Samil Baszajev parancsnok vezette keményvonalas csecsen nacionalisták alkalmi szövetséget kötöttek a dzsihadistákkal. A megerősödött csecsen haderő több falut megszállt a szomszédos Dagesztánban, előkészítve és támogatva egy iszlám köztársaság megalakítását. A terv azonban Moszkva katonai ellenállásába ütközött. A fellángoló helyi harcok ürügyén az oroszok 1999-ben újra megszállták Csecsenföldet.

A második csecsen háború idején a dzsihadisták veszítettek lendületükből: létszámuk és haderejük is csökkent, míg végül újra illegálisba vonultak, s mint a földalatti mozgalom tagjai küzdöttek tovább az Észak-Kaukázusban. Bár az iszlamizálás a lakosság körében nem járt különösebb sikerrel, a 2001. szeptember 11-i támadás kiváló ürügyet szolgáltatott Moszkvának, hogy a terrorizmus elleni harc jegyében brutálisan eltiporja a függetlenségi mozgalmat. A nemzetközi média alig foglalkozott a Vlagyimir Putyin fennhatósága alatt tömegével elkövetett emberjogi sérelmekkel.

A két csecsenföldi háború következtében az összlakosság több mint negyede veszítette életét vagy kényszerült az ország elhagyására. 2003 után az arab harcosok fokozatosan kivonultak Csecsenföldről, a legtöbben Irakba mentek, ahol a dzsihadisták az amerikai megszállás ellen folytatták a harcot. Az oroszok győzelmét a mérsékelt csecsen elnök, Aszlan Maszhadov 2005. március 8-ai likvidálása tette teljessé. Ezek után a saját embereikből alakítottak oroszbarát kormányt Groznijban, a fővárosban: ezzel sikerült végleg letörni a függetlenségi mozgalmat.

A dzsihad meghatározó tényezővé válik a régióban

A csecsen felkelés azonban átterjedt a szomszédos köztársaságokba. 2007-ben kikiáltották Kaukázusi Iszlám Emirátust (Islamic Emirates of the Caucasus, IEC), ami az iszlám csoportok egyértelmű megerősödését jelzi a régióban: Dagesztánban, Ingusföldön, Kabard- és Balkárföldön. Az atrocitásokat elszenvadó csecsenek soraiból toborzódott a Kreml vaskéz-politikája ellen harcoló kaukázusi felkelők új generációja. Ezek a harcosok nem a globális dzsihad eszméiért küzdöttek és küzdenek. Minden terrorakciójuk Oroszország ellen irányult. Az IEC nyíltan vállalta a felelősséget egy sor oroszországi támadásért: a 2010 januárjában a Domogyedovo repülőtér elleni

öngyilkos bombamerényletért, és pár hónappal később, 2010 márciusában az öngyilkos női terroristák moszkvai metróröbntásáért. Ugyanakkor az IEC következetesen cáfolta bárminemű részvételét a bostoni bombamerényletben.

Két irányba mutatnak a változások az Észak-Kaukázusban. Egyrészt: korábban az észak-kaukázusi dzsihádisták külföldi ideológusok tanításait követték, időközben azonban a régió kitermelt saját ideológusokat, mint például Szaid Burjatszki, Anzor Asztemirov, Abu Dujana és társaik: néhányukat azóta már likvidálták. Másrészt: a globális dzsihádisták egyre inkább érdeklődnek a régió iránt. Erre mutat például az is, hogy több propagandaanyagukat is lefordították oroszra, az észak-kaukázusi népek közös nyelvére. Több internetes oldal is foglalkozik az IEC-vel, a fórumokon aktív információcsere zajlik a szervezetről. Mindezek ellenére az észak-kaukázusi dzsihádisták nem jelentenek komoly fenyegetést az orosz ellenfél számára.

Összegző következtetések

A Carnajev-testvérek szívéhez közelebb állt Dagesztán, az édesanyjuk szülőföldje, mint az atyjukat annak idején befogadó USA. Dagesztán az utóbbi időben az észak-kaukázusi dzsihádisták ideológia melegágyaként kulcsszerepet tölt be a régióban: 2010-ben több mint 300 terrortámadást követtek el itt. Ennek ellenére, a Carnajev-fivérek sohasem hivatkoztak az észak-kaukázusi régióra a merényletük kapcsán. Ez a motiváció valószínűleg fel sem merült bennük.

Mairbek Vacsagajev csecsen történész helyesen teszi fel a kérdést: „Tamerlan Carnajev miért nem követelte a dagesztáni vérengzés beszüntetését? Miért az érdekelte őket, hogy mi történik Afganisztánban és Irakban?”[6] Erre a kérdésre talán az a válasz, hogy a fivérek radikalizálódásában az észak-kaukázusi helyzet egyáltalán nem játszott szerepet.

Az Észak-Kaukázus dzsihádistáit főként a helyi sérelmek motiválják: a nagyfokú szegénység, a munkanélküliség, a korrupció, az emberi jogok folyamatos megsértése és az orosz hatóságok teljes hegemoniája. Ezért minden támadásuk Oroszország ellen irányult. Bátran levonható a következtetés, hogy a Carnajev-fivérek terrorcselekménye nem kapcsolódik a Csecsenföld dzsihádjához. Ők ketten valószínűleg "magányos farkasok" voltak, de nem a "csecsen farkasok" fajtájából.

Murad Batal Al Shishani londoni politikai elemző, az iszlamista csoportok, a Közel-Kelet és az Észak-Kaukázus szakértője

Fordította: Kleinheincz Ferenc

[1] Vanora Bennett: *Crying Wolf: The Return of War to Chechnya* [Vinnyogó farkas: A háború visszatérése Csecsenföldre], London 1998.

[2] Moshe Gammer: *The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance* [A magányos farkas és a medve: A csecsen ellenállás három évszázadának története], Hurst & Co Publishers Ltd, 2005.

[3] Raffaello Pantucci: *A typology of lone wolves: Preliminary analysis of lone islamist terrorists* [A magányos farkasok típusai: bevezetés a magányos iszlám terrorista elemzésébe], The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR) London, 2011. március.

[4] Jeffrey Simon: *Lone Wolf Terrorism: Understanding the Growing Threat*, [A magányos farkas-terrorizmus: Megérteni a fenyegetés fokozódását], Prometheus Books, 2013.

[5] Lásd Daniel Klaidman exkluzív interjúját az Awlaki-Carnajev kapcsolatról, 2013. április 26-án: <http://www.thedailybeast.com/articles/2013/04/26/the-awlaki-connection.html>. Awlaki amerikai születésű karizmatikus prédikátor, számos dzsihádisták weblapon elérhető angol nyelvű szónoklatai sok magányos dzsihádisták farkasra gyakoroltak döntő hatást a nyugati államokban.

[6] Mairbek Vatchagaev: *Why Tamerlan Tsarnev is outside of Chechen mentality* [Carnajev Tamerlan miért nem követi a csecsen mentalitást?], *Eurasia Daily Monitor*, vol. 10, No 83., The Jamestown Foundation, 2013. május 2.

Impresszum

Szerkesztőbizottság

Ádám Péter
Czöndör Gyula
Ferwagner Ákos
Hajdú János
Hegyi Gyula
Hrabák András
Lugosi Győző
Morva Judit
Simon Gergely
Sipos János
Tamás Gáspár Miklós
Drechsler Ágnes

Olvasószerkesztőink:
Balla Zoltán - Gyarmati-Szabó Éva - Posváncz Etelka

e-mail: info@magyardiplo.hu

Kiadó: **Közép-Európai Fejlesztési Egyesület**
ISSN 2061-3083

Magnet Bank

IBAN: HU03 1620 0106 1160 5434 0000 0000

Magyar bankszámlaszám: 16200106-11605434

SWIFT: HBWEHUHB

az egyesület bejegyzett címe: 1088 Budapest, Múzeum u. 7. Kossuth Klub

adószáma: 18270916-1-42

Lapunkat rendszeresen
szemlézi a megújult

www.observer.hu